

«Καὶ ἡ ἡμέρα αὕτη θέλει εἶσθαι εἰς ἑσᾶς εἰς μνημόσυνον· καὶ θέ-
λετε ἑορτάζειν αὐτὴν ἑορτὴν εἰς τὸν Κύριον εἰς τὰς γενεὰς σας»
(Ἐξ. 12:14).

Ο ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΕΡΑΣΗ

Τόν περασμένο μήνα ανεγράφη σέ μερικές ελληνικές έφημερίδες ότι μεμονωμένοι φανατικοί στό 'Ισραήλ προέβησαν σέ βεβηλώσεις χριστιανικῶν ναῶν καί προσκυνημάτων. Παρ' όλον ότι τά σχετικά δημοσιεύματα εἶναι ἀσαφῆ καί τά στοιχεῖα συγκεχυμένα, ὥς πάρουμε τήν ἀπλῆ εἴδησι σάν ἐπιβεβαιωμένο γεγονός.

Πιστεύομε, λοιπόν, ότι ὁ φανατισμός (πού ἡ ὀνομασία του προέρχεται ἀπό τό λατινικό Fanum σημαίνει ἱερό, ναός, τέμενος) ἀντιβαίνει τίς βάσεις τῆς ἠθικότητας καί κατεβάζει τό επίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνθρωπότητας.

Ὁ φανατισμός, πού ἀποτελεῖ ἐγωϊστική καί τυφλή προσήλωσι πρός ἴδιες ἀντιλήψεις καί ἐμπαθῆ τακτική ἐναντίον τῶν φρονημάτων τῶν ἄλλων, ἔχει πάντα προξενήσει μεγάλα ἐγκλήματα στήν ἱστορία τῆς Ἀνθρωπότητας.

Ἐπειδή ἐμεῖς οἱ Ἑβραῖοι, στό διάβα τῶν αἰώνων, ὑπῆρξαμε πάντα τά πρῶτα καί μεγαλύτερα θύματα τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἐπειδή καί σήμερα ἀκόμη, σέ κάθε δύσκολη στιγμή τῆς Ἀνθρωπότητας, ἐμᾶς ἔχουν στή «μπούκα τοῦ κανονιοῦ», αἰσθανόμαστε, περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον, τό ποῦ μπορεῖ νά ὁδηγήσῃ ὁ θρησκευτικός φανατισμός. Γι' αὐτό καταδικάζομε, μέ ὅλη τή δύναμι τῆς ψυχῆς μας, παρόμοιες ἐκδηλώσεις καί ζητοῦμε νά ἐπικρατήσῃ παντοῦ ἰσοπολιτεία καί σεβασμός τῆς θρησκευτικῆς λατρείας. Οἱ λίγοι φανατικοί δέν πρέπει, πουθενά στόν κόσμον, νά περάσουν . . .

Τοῖς Ἐντιμοτάτοις κυρίοις Ἰωσήφ Δόβιγγερ, Πρ
Μιχαήλ Μάτσα, Γενικῇ Γραμματεῖ τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσρα
βουλίου Συντονισμοῦ καὶ Γνωματεύσεως, χάριν καὶ εὐ
θεοῦ.

Εἰς Ἀθήνας

Ἀσμένως ἐλάβομεν τό τε ἀπό τῆς κβ' τοῦ π. μηνό
γράμμα τῆς Ἐντιμότητος ὑμῶν καὶ τὰ προφρόνως ἀποσ
τεύχη τοῦ παρ' ὑμῶν ἐκδιδομένου μηνιαίου περιοδικο
περὶ οὗ ἀναφέρετε ἐν τῷ ὑμετέρῳ γράμματι.

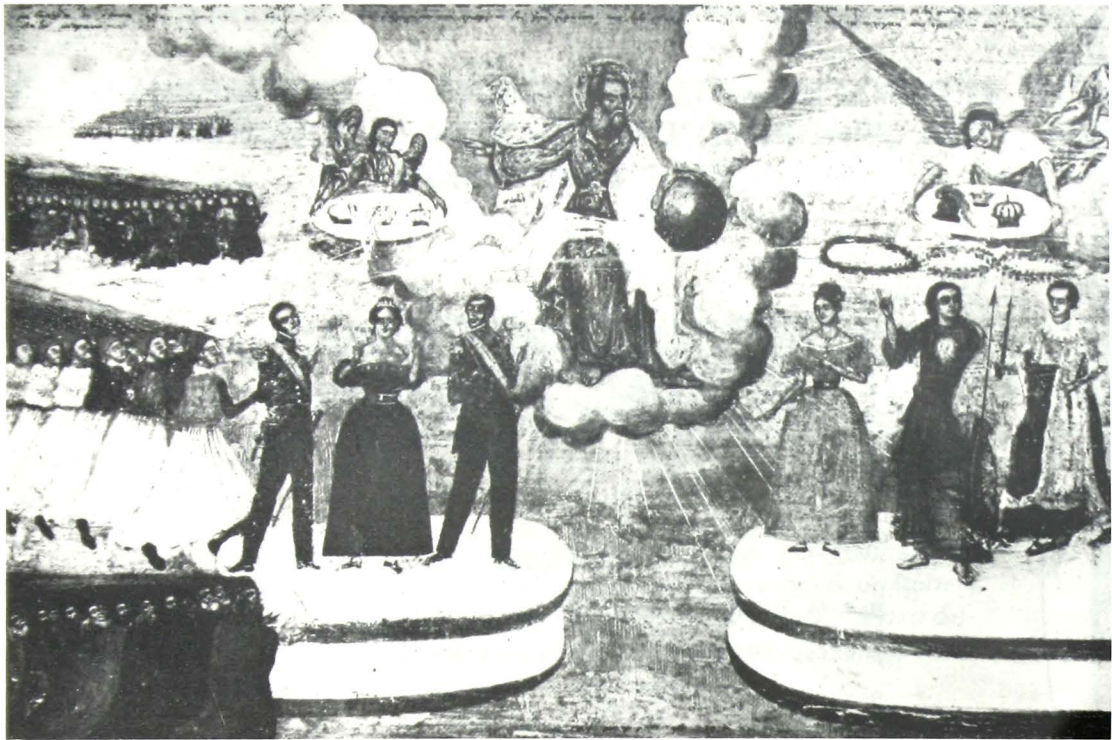
Εἰς ἀπάντησιν εὐχαριστοῦμεν τῇ Ἐντιμότητι ὑμῶ
γράμμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν τευχῶν τοῦ περὶ οὗ ἀ

Εἰς Ἀθήνας

Εἰς ἀπάντησιν εὐχαριστοῦμεν τῇ Ἐντιμότητι ὑμῶν διὰ τὸ
γράμμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν τευχῶν τοῦ περὶ οὗ ὡς ἄνω περιο-
δικοῦ, συγχαίροντες ὑμῖν καὶ τοῖς τιμίαις συνεργάταις ὑμῶν δι'
ὅσα εὐγενῆ ἀποσκοποῦνται διὰ τῆς ἐκδόσεως ὑμῶν ταύτης, μάλιστα
δέ εἰς τὴν σημερινὴν κατ' ἑξοχὴν ἐποχὴν τοῦ διαλόγου.

Ἰαν' Φεβρουαρίου δ'

Ἐξ ἰσχυροῦ διακούει ἐν θεῷ εὐχόμενος

Ἡ δίκαια ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς Ἑλλάδος. Ι. Μακρυγιάννης - Π. Ζωγράφος.

Η 25η ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

Μέ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐπετείου τῆς Ἑθνικῆς Ἀνεξαρτησίας ἀναδημοσιεύομε τὸ παρακάτω κείμενο τοῦ ἀειμνήστου ΑΖΕΡ Ρ. ΜΩΨΗ, ἀπὸ τὸ βιβλίο του «Ἑλληνο - Ἰουδαϊκαὶ Μελέται».

«Παιδιά μου ὀρφανὰ μου σκορπισμένα ἐδῶ κι ἐκεῖ διωγμένα ὑβρισμένα ἀπ' τὰ ἔθνη πανοικεί».

Ὁ ἀναγνώστης ἂς προσέξῃ. Οἱ μελαγχολικοὶ αὐτοὶ στίχοι δὲν ἀναφέρονται εἰς τοὺς Ἑβραίους. Τὰ ὀρφανὰ, σκορπισμένα καὶ ὑβρισμένα παιδιά δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν ἐβραϊκὸν λαόν, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα εἶναι τόσο συνυφασμένον μὲ τὰ ἐπίθετα αὐτά. Οἱ δύο αὐτοὶ στίχοι ἀποτελοῦν τὴν εἰσαγωγὴν ἐνὸς παλαιοῦ ἑλληνικοῦ ὕμνου, πού ἐψάλλετο, κάποτε, τονισμένος εἰς τὸν μουσικὸν τόνον τῆς Μασσαλιωτίδος.

Ὁ ὕμνος αὐτὸς ἐτραγουδεῖτο κάποτε ἀπὸ τὰ μελανιασμένα χεῖλη τῶν τέκνων τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ, πού εὑρίσκειν εἰς τὰς λέξεις του τὴν ζωντανήν

ἐκφράσιν τῆς καταστάσεως καὶ τῶν πόθων ἐνὸς ἔθνους πού εἶχε συναισθήσῃ τῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν τὸ εἶχε ρίξει ἡ τύχη.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο ἀπορραπισμένον ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς του, ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν του ἡγεσίαν, πού μόνη εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐπιμεληθῇ μὲ στοργὴν καὶ ἀντιμετώπιση μὲ συλλογικὸν πνεῦμα τὰ προβλήματα καὶ τὰς ἀνάγκας ἐνὸς λαοῦ πού θέλει νὰ ζήσει.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο σκορπισμένον. Ἀπὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως καὶ ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς ὑποδουλώσεως ὁ ἑλληνισμός εἶχε χάσει τὸ ἐθνικόν

του κέντρον, τὰ δὲ τέκνα τῆς Ἑλλάδος εὐρέθησαν διεσπαρμένα εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ εἰς ὅλους τοὺς τόπους, ὅπου ἦσαν προχειρότερα τὰ ὕλικά μέσα τῆς ζωῆς καὶ ὅπου τὰ πλῆγματα τοῦ κατακτητοῦ ἐφαίνοντο ὀλγώτερον ὀδυνηρά.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἦτο διωγμένος. Οἱ ἀνθελληνικοὶ διωγμοί, αἱ σφαγαὶ τῶν τέκνων τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐγγενοῦς αὐτοῦ λαοῦ ἦσαν συνήθη φαινόμενα τῆς τραγικῆς περιόδου τῆς δουλείας του.

Καὶ ἦσαν, ἐπίσης, ὑβρισμένα καὶ περιφρονημένα πανοικεί ἀπὸ τοὺς κατα-

φρονητάς τῆς ἐλευθερίας των καί τοὺς ἀρπαγας τῆς κληρονομίας των τὰ τέκνα τοῦ Ἔθνους πού εἶχε δώσει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸν Περικλῆ καί τὴν Ἀκρόπολιν.

Λαοὶ ὅμως καί ἔθνη πού ἐδημιούργησαν ἱστορίαν, πού ἐξεκόλαψαν ἀνδρας γιγαντιαίας πνευματικῆς ἀξίας, πού συνέγραψαν ἔργα ἀθάνατα, πού ἔσωσαν τὴν ἀνθρωπότητα κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὴν διαδρομὴν τῶν αἰώνων, πού ἦναψαν φῶτα καί ἀπέδωξαν τὰ σκότη, λαοὶ — Ἀτλαντες πού ἐβάστασαν εἰς τοὺς ὤμους των τὸ βάρος ἐνὸς ὁλοκλήρου πολιτισμοῦ, οὔτε χάνονται οὔτε σβῆνουν οὔτε μένουν αἰωνίως ὑπόδουλοι καί ἐξηρημένοι.

Ἡ 25 Μαρτίου 1821 εἶναι ἡ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐπανεῦρε μέ τās ἰδίας του δυνάμεις τὴν ἐθνικὴν του ἰσορροπίαν. Εἶναι ἡ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει συνείδησιν τῆς εὐγενοῦς του καταγωγῆς, καταγωγῆς πού τοῦ παρείχε τὸ δικαίωμα πρὸς μίαν ζωὴν ἀναξίαν τοῦ ἐνδόξου του παρελθόντος.

Ἡ 25 Μαρτίου δὲν ὁμοιάζει μέ τās ἐπετειοὺς τῆς ἀνεξαρτησίας ἄλλων ἔθνων καί δὲν εἶναι μία ἐπέτειος πού πρέπει νὰ ἐορτάζουν μόνον οἱ Ἕλληνες. Ἡ ἡμερομηνία αὕτη ἔχει πολὺ εὐρύτερον περιεχόμενον. Συμβολίζει τὴν ἰδέαν τῆς συνεχείας τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ἔθνων πού ἐθεμελίωσαν πολιτισμούς καί πού ἐγκλείουν τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν ἐπιβιώσεως, ὥστε νὰ ἀνθέξουν εἰς ὅλας τās ἀντιξοότητες καί τās ἐναντιώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Συμβολίζει καί σφραγίζει ἡ 25 Μαρτίου τὴν ἱστορικὴν καί κοινωνιολογικὴν ἀρχὴν ὅτι τὰ ἐδάφη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα συνεδέθησαν μέ τὴν ἱστορίαν ἐνὸς ζωντανοῦ ἔθνους, εἰς τὰ ὁποῖα διεδραματίσθησαν αἰωνίως ἀνεξάλειπτοι σκηναὶ τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν παύουν νὰ ἀνῆκουν εἰς τὸ ἴδιον αὐτὸ ἔθνος, ἔστω καί ἂν ταῦτα ἦθελον προσωρινῶς καταπατηθῇ ἀπὸ στοιχεῖα ξένα καί κατακτητικά.

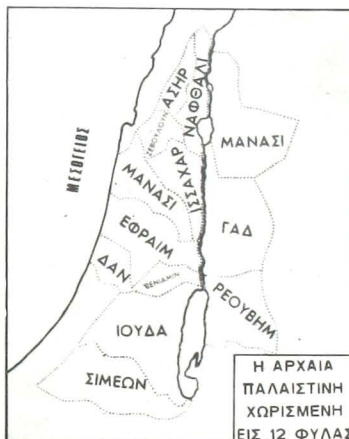
Ἡ 25 Μαρτίου διδάσκει ἀκόμη ὅτι ἡ ἀληθινὴ δύναμις καί ἰκανότης δημιουργίας δὲν συνίσταται εἰς ἀριθμητικὰς ἐννοίας ποσοτήτων ἀλλ' εἰς ἠθικάς ἐννοίας ἀξιών, ἰδεωδῶν καί πίστεων. Διότι ὑπεροχὴν καί νίκην τῆς ἑλληνικῆς ποιητικῆς ἀξίας καί τοῦ ἑλληνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἰδανικοῦ ἐναντίον τοῦ ἀψύχου κολοσσοῦ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀποτελεῖ ἡ στεφανωθεῖσα ἀπὸ τὸ κλῆος τῆς δόξης προσπάθεια τῶν ὀλίγων πελοποννησίων ζηλωτῶν τῆς ἐλευθερίας.

Μίαν τοιαύτην ἐθνικὴν χρονολογίαν, συμβολίζουσιν τόσα ὠραῖα ἰδα-

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛΙΔΑ 15

ΙΣΡΑΗΛ ΚΑΙ ΕΛΛΑΣ

Τοῦ κ. ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ διακεκριμένου πνευματικοῦ ἀνθρώπου - Ἀκαδημαϊκοῦ καί πρ. Πρωθυπουργοῦ κ. Παν. Κανελλοπούλου «Ὁ Χριστιανισμός καί ἡ ἐποχή μας» παραλαμβάνουμε τὶς παρακάτω σελίδες:

Οἱ μέρες μας εἶναι δύσκολες. Ἡ ἱστορία φυλλορροεῖ. Ποτέ δὲν εἶχαν τόσο γυμνωθεῖ τὰ δέντρα τῆς. Κάποια πολὺ μεγάλα γεγονότα σημειώνονται ἢ πλησιάζουν. Γεγονότα τέτοια πού γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τους πρέπει νάναι οἱ ἄνθρωποι πολὺ προετοιμασμένοι. Καί φοβοῦμαι ὅτι ποτέ δὲν ἦταν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου τόσο ἀπροετοίμαστη, ὅσο εἶναι στίς μέρες μας.

2. — Τί θὰ πεῖ: νάναι ἡ ψυχὴ προετοιμασμένη; Πότε ἦταν οἱ ἄνθρωποι προετοιμασμένοι γιὰ τὰ ὑποδεχθῶν τὰ ἐρχόμενα; Σέ ποιές ἱστορικές παραμονές μεγάλων ἢ κακῶν καιρῶν ἦταν οἱ ἄνθρωποι, ἔστω καί μέ τὴ θαμπὴ διαίσθησίν τους, γνώστες τοῦ ἀγνωστοῦ πού ἐρχόταν;

Γνώστες τοῦ ἀγνωστοῦ μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν οἱ ἄνθρωποι ποτέ. Προετοιμασμένοι, ὅμως, γιὰ τὰ ὑποδεχθῶν τὰ ἐρχόμενα καί τ' ἀγνωστα ἦταν πολλές φορές. Δὲν ξέρω, βέβαια, πότε καί σέ ποιές περιπτώσεις ἡ προετοιμασία ἐγινε μέ καθοδήγηση συνειδητῇ. Ἴσως οἱ

προφῆτες τοῦ Ἰσραὴλ νὰ εἶχαν ἐπιχειρήσει συνειδητῇ μιά τέτοια προετοιμασία. Οἱ προφῆτες δὲν προφῆτευσαν, γιατί οὔτε αὐτοὶ γινώριζαν τὰ ἐρχόμενα· ἢ, ἔστω, τὰ «γινώριζαν» μ' ἕναν τρόπο πού δὲν ἔχει καμιά σχέση μέ τὴν ἐπιστημονικὴ γνῶση ἢ πρόγνωση. Τὰ προσιθάνονταν. Οἱ προφῆτες παιδευσαν — αὐτὸς ἦταν προπάντων ὁ σκοπὸς τους — τὶς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, τὴν ψυχὴ τοῦ περιούσιου λαοῦ. Ποιὸς βρέθηκε, ὅστερ' ἀπὸ τοὺς προφῆτες τοῦ Ἰσραὴλ, νὰ παιδεύει τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ του; Κανένας. Μόνο οἱ προφῆτες εἶχαν αὐτὴ τὴν τρυφερὴ σκληρότητα. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἡγέτες λαῶν κολακεύουν τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ τους ἢ τὴν ἀγνοοῦν. Ὅσοι τὴν ἀγνοοῦν (ἀλλὰ καὶ κάμποσοι ἀπ' ὅσους τὴν κολακεύουν) συμβαίνει καί νὰ τὴν ποδοπατοῦν. Στὶς δημοκρατίες τὴν κολακεύουν. Οἱ προφῆτες δὲν ἦταν δημοκρατικοί. Δὲν ἦταν, ὅμως, οὔτε τύραννοι οὔτε ἀπολυταρχικοί. Τυραννοῦσαν καί τιμωροῦσαν προπάντων — πρὶν ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους — τὸν ἑαυτὸ τους. Ὅποιος θεωρεῖ πρῶτον ἑνοχὸ τὸν ἑαυτὸ του δὲν εἶναι τύραννος.

3. — Θὰ σταθῶ λίγο στοὺς προφῆτες τοῦ Ἰσραὴλ. Εἶπαμε ὅτι εἶναι ἰσως οἱ μόνοι πού προσπάθησαν νὰ προετοιμασοῦν τὸ λαὸ τους γιὰ τὰ ἐρχόμενα, γιὰ τὶς ὥρες τὶς μεγάλες καί τὶς κακές. Μόνον ὁ Ἰσραὴλ γέννησε πνεύματα σάν τὸν Δαυὶδ, τὸν Ἡσαΐα, τὸν Ἰερεμία, τὸν Ἰεζεκιήλ. Ὁ Ἰσραὴλ εἶναι λαὸς μεγάλων παθημάτων. Λιμοί, λοιμοί, καταποντισμοί, ἐπιδρομές ἀλλοφύλων, πολιορκίες καί ἥττες, μετοικεσίες καί ἐξανδραποδισμοί — καί ὅλ' αὐτὰ πλᾶϊ στὴν ἐρημο, τὴ νεκρὴ φύση καί πλᾶϊ στὴ νεκρὴ θάλασσα — χαρακτηρίζουν τὴ ζωὴ τοῦ Ἰσραὴλ. Ἴσως γι' αὐτὸ καί ὁ Κύριος τῶν Δυνάμεων στάθηκε πιὸ πολὺ κοντὰ του. Καί μιλοῦσε στοὺς προφῆτες τοῦ Ἰσραὴλ. Τοὺς μιλοῦσε τάχα σ' ἀλήθεια; Οἱ ἴδιοι πίστευαν ὅτι τὸν ἄκουγαν. Naί, ἀγαμφίβολο εἶναι ὅτι τὸ πίστευαν. Δὲν εἶχε, ἴσως, γεννηθεῖ ἀκόμα τότε ἡ ἀμφιβολία. Δὲν εἶχε, πάντως, γεννηθεῖ τὸ καθεστῶς ψυχρῆς ἢ ὡς μέθοδος. Δὲν ὑπάρχουν τεχνάσματα στὰ λόγια ἢ στίς κραυγές τῶν προφητῶν. Μονάχα ὁποῖος πιστεύει ὅτι τοῦ μιλεῖ ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ μιλήσει ἢ νὰ ὀργισθεῖ ἢ νὰ θρηνησεῖ ὅπως μίλη-

Σχέδιο από τάφο της ελληνιστικής περιόδου, πού βρέθηκε κοντά στη Mareshah, 3ος π.Χ. αιώνας.

σαν, όργισθηκαν καί θρήνησαν οί προφήτες. Ἡ γλώσσα τους εἶναι ταυτόχρονα σκληρή καί τρυφερή. Τήν ὥρα πού όργίζονται οί προφήτες ἡ πού μεταφέρουν τοῦ όργισμένου Θεοῦ τοὺς λόγους, συνδυάζουν τή σκληρή λέξη καί σκέψη μέ τίς πιό ἀπαλές παρομοιώσεις, μέ τήν ἀμπελο, μέ τοὺς ἐλαιῶνες, μέ τοὺς κέδρους, μέ τά κρίνα, μέ τά χειλιδόνια, μέ τά περιστέρια, μέ τά πρόβατα. «Εὐφράνθητι, ἔρμος διψῶσα», λέει ὁ Ἡσαΐας, «ἀγαλλιᾶσθω ἔρμος καί ἀνθήτω ὡς κρίνον». Καί λέει ὁ Θεός μέ τά χεῖλη τοῦ Ἡσαΐα: «θήσω εἰς τήν ἀνυδρον γῆν κέδρον καί πύξον καί μυρσίνην καί κυπάρισσον καί λεύκην, ἵνα ἴδωσι καί γνῶσι καί ἐννοηθῶσι καί ἐπιστῶνται ἅμα, ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα». Καί μέσ' στήν πιό μεγάλη όργή του λέει ὁ Κύριος στόν Ἰεζεκιήλ μέ μιάν ἄφταστη τρυφερότητα καί θλίψη: «καί διεσπάρη τά πρόβατά μου ἐν παντί όρει καί ἐπὶ πᾶν βουνόν ὕψλόν καί ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς διεσπάρη, καί οὐκ ἦν ὁ ἐκζητῶν οὐδέ ὁ ἀποστρέφων». Naί, ἡ ψυχή τῶν προφητῶν εἶναι γεμάτη θλίψη καί τρυφερότητα, κί' ὅταν ἀκόμα ὁ νοῦς τους εἶναι γεμάτος όργή. Ἡ θλίψη — ἡ μόνιμη, βαθεῖα καί ἀκατάλυτη θλίψη — εἶναι τό

μεγάλο γεγονός μέσ' στήν ψυχή τῶν προφητῶν. Ἡ θλίψη σώζει τόν ἄνθρωπο. Ἡ θλίψη εἶναι τό «σωτήριον». Τόν σώζει ἀπό καθετί πού εἶναι λιγώτερο ἀπό τόν ἑαυτό του. Ταίριασμένη μέ τή θλίψη, γίνεται ἡ κάθε μας σκέψη καί πράξη καλύτερη, ἀφθονώτερη, καθαρώτερη.

4.— Ὁ λαός τοῦ Ἰσραήλ, ἀφοῦ τόν παίδεψαν καί τόν προετοίμασαν οί προφήτες, ἄντεξε σέ ὅ,τι δέ θ' ἄντεχε κανένα ἄλλος λαός. Τόν πῆραν οί ἄνθρωποι καί τόν ἐσκόρπισαν. Οἱ βασιλεῖς του ἔγιναν ζητιάνοι καί οἱ παρθένες του μαράζωσαν. Θρηνεῖ ὁ Ἰερεμίας: «Καί ἐξήρθη ἐκ θυγατρός Σιών πᾶσα ἡ εὐπρέπεια αὐτῆς: ἐγένετο οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ὡς κριοί οὐχ εὐρίσκοντες νομήν καί ἐπορεύοντο ἐν οὐκ ἰσχύϊ κατά πρόσωπον διώκοντος. Ἀκούσατε δὴ, πάντες οἱ λαοί, καί ἴδετε τό ἄλγος μου: παρθένοι μου καί νεανίσκοι μου ἐπορεύθησαν ἐν αἰχμαλωσίᾳ». Ἄλλοι λαοί πέθαναν ἢ χάθηκαν μέσ' στήν ἱστορία, ὅταν ἔλειψαν οἱ γεωγραφικές προϋποθέσεις καί οἱ πολιτικές ἐγγυήσεις γιά τή λαϊκή τους ἐνότητα. Οἱ Ἰουδαῖοι στερεώθηκαν ἀκόμα περισσότερο, ὅταν ἡ μοῖρα καί ἡ όργή τοῦ Θεοῦ τοὺς καταδίκασε νᾶναι ἀνεδαφικοί, χωρίς δικό

τους ἔδαφος. Γῆ τους ἔγινε ἡ κάθε ξε-νιτιά, κί ἡ πιό βαρειά. Ἄντεξαν στοὺς πιό σκληροὺς καί βίαιους διωγμούς: καί σέ κάτι ἄλλο ἀκόμα πού εἶναι χειρότερο κί' ἀπό τό πῦρ κί' ἀπό τό σίδηρο: στήν περιφρόνηση. Ἡ περιφρόνηση τοὺς ἔκαμε ὑπερήφανους μέσα τους, ὅσο κί' ἂν φόρεσαν τή μάσκα τῆς δουλοπρέπειας καί τῆς κολακειάς. Ὅπου κί' ἂν βρέθηκαν, στή Δύση ἢ στήν Ἀνατολή, σέ χώρους τοῦ Βορρᾶ ἢ τοῦ ἡλίου, ἔμειναν οἱ ἴδιοι. Ἡ κάθε ἐβραϊκή οἰκογένεια ἦταν κ' ἓνας ὁλόκληρος λαός, μιὰ ὁλόκληρη φυλή. Εἴκοσι αἰῶνες ἱστορίας, καί μάλιστα περισσότεροι, ἀγνόησαν τήν ὑπαρξη τοῦ Ἰσραήλ, ἀλλά καί ὁ Ἰσραήλ ἀγνόησε τοὺς αἰῶνες. Οἱ αἰῶνες, ἀγνοώντας τόν Ἰσραήλ, δέν τόν ἐνίκησαν. Ὁ Ἰσραήλ, ἀγνοώντας τοὺς αἰῶνες, τοὺς ἐνίκησε. Κρατήθηκε ὁρθος πίσω ἀπό τόσα κράτη πού ἔπεσαν, χωρίς νά πάρει μέρος σέ καμιά μάχη, χωρίς νά συμεριφερθεῖ τήν τύχη οὔτε νικητῶν οὔτε ἡττημένων οὔτε τῇ δόξῃ τους οὔτε τῇ ντροπῇ τους. Ἄν καί ἦταν λαός γενναῖος, πού εἶχε μιὰ καλή πολεμική παράδοση, ἐπνίξε ὁ Ἰσραήλ μέσα του τήν παράδοση αὐτή καί δέ θέλησε νά θεωρήσει ἄξιο τῆς γενναίας καρδιάς του κανένα πόλεμο ἀπ' ὅσους

έχουν συνδεθεί με την πολιτική και ήθικη διαμόρφωση της Εύρώπης.

Έτσι σημειώθηκε ένα μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία του κόσμου, τό φαινόμενο ενός λαού πού, πίσω από την ιστορική αφάνεια της διασποράς του, διατήρησε έντονη, όσο κανένας άλλος λαός, τή συνοχή του. Άλλά πώς μπορεί νά γίνει κών σύγκριση με άλλους λαούς; Ή διασπορά του Ίσραήλ είναι κάτι τό καταπληκτικό. Ό Στράβων λέει ότι στην εποχή του Σύλλα δέν ήταν πόλη όπου νά μήν είχαν εισδύσει οι Ίουδαίοι. Τί ζητούσαν, τάχα, φεύγοντας από την πατρίδα τους; Έφευγαν οι Φοίνικες και οι Έλληνες, αλλά γιά νά ιδρύσουν άποικίες, γιά νά κατακτήσουν αγορές, γιά νά δοξάσουν τή μητρόπολη, γιά νά εξαπλωθούν στον κόσμο. Άλλο ή εξαπλώση και άλλο ή διασπορά. Ποιό είναι τό νόημα τής ιουδαϊκής διασποράς; Κάμποσους, βέβαια, Ίουδαίους είχαν έγκαταστήσει ό Μέγας Άλέξανδρος και ό Πτολεμαίος ό Α. στην Άλεξάνδρεια ή ό Άντίοχος ό Γ., ό Μέγας, στή Μικρά Άσία. Άν εξαίρεσουμε, όμως, τίς τέτοιες μετοικεσίες, πού ανάγονται στό θέλημα των κατακτητών, ή μεγάλη διασπορά του Ίσραήλ στον κόσμο όλόκληρο δέ βρίσκει τό νόμά της ούτε στή βία και στην πληθυσμιακή πολιτική των κατακτητών, ούτε στην τάση του ίδιου του Ίσραήλ νά κατακτήσει τόπους και νά ιδρύσει άποικίες. Κι αυτό, άκόμα, τό έμπορικό έλατήριο γεννήθηκε άργότερα στή σκέψη των Ίουδαίων πού έφευγαν από την πατρίδα τους σάν ξεριζωμένοι γεωργοί, κηπουροί και χειρώνακτες. Στενή ήταν, βέβαια, ή πατρίδα τους, βαρεία ή δουλεία και ή ιστορική αφάνεια στά όρια τής Παλαιστίνης ή και τής Μεσοποταμίας. Άλλά μήπως έφευγαν από τή δουλεία και την ιστορική αφάνεια γιά νά βρουν την έλευθερία και τή δόξα; Έφευγαν μόνο και μόνο γιά νά φύγουν, αδιάφορο αν θά ζούσαν χειρότερα και αν θά καταντούσαν πιό άσημοι και πιό φτωχοί. Έφευγαν γιά νά φθάσουν παντού, γιά νά εισδύσουν παντού, γιά νά πραγματοποιήσουν την πιό άδοξη, αλλά ταυτόχρονα την πιό μόνιμη και την πιό άποτελεσματική διείσδυση πού έχει σημειωθεί στον κόσμο. Καί έφθασαν παντού. Στόν Ζ΄ αιώνα μ.Χ. σημειώνεται ή παρουσία τους και σ΄ αυτή την Άγγλία. Καί ό λαός αυτός πού κατάφερε νά φθάσει και νά εισδύσει παντού, ήταν λαός ήττημένος, λαός χωρίς κράτος, λαός κατατρεγμένος, λαός πού τής ψυχής του μόνιμος σύντροφος ήταν ό φόβος. Είχε, όμως, ή ψυχή του κ΄ άλλο μόνιμο σύντροφο: τό λόγο των προφητών. Ή πειθαρχία και ύποταγή των Ίουδαίων

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τό Διοικητικό Συμβούλιο του Κεντρικού Ίσραηλιτικού Συμβουλίου μέ βαθεία θλίψη πληροφορήθηκε τόν άδόκητο θάνατο του

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΡΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

μεγάλου φίλου των Έβραίων, πού τιμήθηκε μέ δίπλωμα από τό Ίδρυμα Yad Vashem, σέ άναγνώριση των πολυτιμων υπηρεσιών πού προσέφερε, μέ κίνδυνο τής ζωής του, πρós τούς καταδιωκόμενους Ίσραηλίτες, στην κατοχή.

Αποφασίζει όπως:

- 1) Ό Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου παρακολουθήσει την κηδεία.
- 2) Έκφραστούν στην οίκογένεια του έκλιπόντος τά έλικρινή συλλυπητήρια του Έλληνικού Έβραϊσμού.
- 3) Διατεθεί στην μνήμη του έκλιπόντος ποσό Δρχ. 10.000. — στον Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός».
- 4) Δημοσιευθεί τό ψήφισμα στό περιοδικό του Κ. Ι. Σ «ΧΡΟΝΙΚΑ».

Άθήναι, 21 Φεβρουαρίου 1980

Ό Πρόεδρος Ό Γεν. Γραμματέας
Ίωσηφ Λόβιγγερ Μιχαήλ Μάτσας

Άπό την τελετή επιδόσεως στον Δημήτριο Βρανόπουλο του τιμητικού διπλώματος από τόν εκπρόσωπο του Yad Vashem (Ίσραηλιολογική Έταιρεία, 15 Ίουλίου 1970)

στό λόγο των προφητών ήταν ή μεγάλη τους δύναμη.

Οι προφίτες του Ίσραήλ, παιδεύοντας την ψυχή του λαού τους, θαρρούσαν, ίσως, ότι την προετοίμαζαν γιά ν΄ άντιμετωπίσει δοκιμασίες πού θά κρατούσαν μόνο δέκα ή έκατό ή διακόσια χρόνια. Κι όμως, οι δοκιμασίες κράτησαν επάνω από δυό χιλιάδες χρόνια. Καί τό έργο των προφητών κράτησε άλλο τόσο. Τό φαινόμενο είναι θαυμαστό. Τά λόγια του Ίερεμία, πού μνημονεύσαμε παραπάνω, ειπώθηκαν μέ άφορμή μιά ταπείνωση και μετοικεσία πού, αν συγκριθεί μέ όσα ήρθαν άργότερα, ήταν μιά παροδική περιπέτεια. Κι όμως, ειπώθηκαν ούσιαστικά — τό προαισθάνθηκε τάχα ό μεγάλος ποιητής των θρήνων; — γιά τή μεγάλη διασπορά πού κράτησε περισσότερο από

είκοσι αιώνες. Ή άντοχή του Ίσραήλ μαρτυρεί άμεσα γιά την άντοχή του λαού των προφητών. Οι προφίτες δέν προφήτευσαν, αλλά έδρασαν· κι ή δράση τους φθάνει ως τίς μέρες μας. Είναι πολύ μεγάλη ή σημασία του λόγου, του άληθινού και του μεγάλου, είναι δραστικώτερη από τή μεγαλύτερη ιστορική πράξη. Καμιά μάχη και κανένα πολιτευμα δέν εξασφάλισαν τή ζωή ενός λαού γιά χιλιάδες χρόνια· ούτε ή μάχη του Μαραθώνος ούτε ή respublica. Μόνον ό λόγος, εκείνος πού έπήγασε από τή θλίψη των προφητών, από τή δημιουργική θλίψη μεγάλων φίλων του Θεού και των ανθρώπων, μπορούσε νά πλάσει τίς ψυχικές δυνάμεις πού έξασφάλισαν στον Ίσραήλ την έπιβίωσή του ως τίς μέρες μας.

ΠΕΣΑΧ: Τό άθάνατο μήνυμα της Έλευθερίας

Γιά τήν ιστορία του έβραϊκού έθνους ή έξοδος από τήν Αίγυπτο άποτελεί ένα όρόσημο: είναι ή άρχή της έθνικής ιστορικής περιόδου. Οί μέχρι πρότινος φυλές του 'Ισραήλ δέθηκαν άρρηκτα μεταξύ τους μέ τά ένωτικά δεσμά της έθνικότητας καί, σάν λαός του 'Ισραήλ πλέον, ξεκίνησαν τήν κοσμοϊστορική πορεία προς τή Γή της Έπαγγελίας γιά μιά ζωή έλεύθερη, ανεξάρτητη καί σύμφωνα μέ τούς θείους νόμους. Τό μήνυμα, όμως, της έξόδου δέν άφορά μόνον τό λαό του 'Ισραήλ, αλλά άπευθύνεται προς τούς άνθρώπους καί όλους τούς λαούς της οικουμένης.

Όταν ο Θεός άπολύτρωσε τούς προγόνους μας από τή Φαραωνική σκλαβιά, έσπασε διά παντός τά δεσμά της τυραννίας καί έδίδαξε πώς ή έλευθερία άποτελεί τήν άφθαρτη καί άιώνια κληρονομιά κάθε άνθρώπου. Αυτό τό μήνυμα της έλευθερίας καί της αξιοπρέπειας του άτόμου άποτελεί μιά από τίς μεγαλύτερες συνεισφορές του 'Ισραήλ υπέρ της εύδαιμονίας της άνθρωπότητας. Τόσο σπουδαίο είναι τό δίδαγμα αυτό του Πέσαχ, ώστε καί αυτός ο Δεκάλογος άρχίζει μέ μιά άναφορά σ' αυτό τό κοσμοϊστορικό γεγονός: «Εγώ είμαι Κύριος ο Θεός σου, ο έξαγαγών σε έκ γής Αιγύπτου, έκ οίκου δουλείας», (Έξ. 20:2).

Οί δίδασκαλοι του 'Ιουδαϊσμού καί όλοι οι μετέπειτα ραββίνοι άνέπτυξαν παραπέρα καί διαλογίστηκαν πολύ γύρω από τή σημασία καί τήν έννοια της έλευθερίας. Αυτοί διεκήρυξαν πώς ή άπελευθέρωση από τήν ύποδούλωση άποτελεί τό πρώτο στάδιο γιά τήν ολοκληρωμένη έλευθερία: ότι ή έλευθερία της συνειδήσεως είναι τό δεύτερο σπουδαίο βήμα καί ότι τό δικαίωμα του άτόμου γιά μιά αξιοπρεπή καί εύτυχισμένη ζωή, άποτελεί τόν άπώτατο στόχο καί τήν ούσιαστική έννοια της έλευθερίας. Στην ιστορία της λυτρώσεως από τήν σκλαβιά της Αιγύπτου, ο Θεός μάς προσκαλεί νά άναπτύξουμε όχι μόνον τό μίσος κατά της τυραννίας αλλά καί τό πάθος γιά τήν έλευθερία. Μάς διδάσκει άκόμη ότι, όπως ή άπελευθέρωση από τήν Αίγυπτο έπιτεύχθηκε σταδιακά (δέκα πληγές, κλπ.), έτσι καί ή έλευθερία δέν κατακτάται εύκολα. Ότι δηλαδή ύπάρχουν όρισμένες προϋποθέσεις, ή ύπαρξη τών όποιών βοηθεί τήν έπίτευξη της καί άποτελεί τήν προάσπιση αυτής.

Μέ βάση λοιπόν, αυτή τήν παραδοσιακή δίδασκαλία τών ραββίνων, θά προσπαθήσουμε νά εξηγήσουμε τό βαθύτερο νόημα της έλευθερίας καί της ύποχρεώσεως τών άτόμων γιά τήν έδραίωση καί έξάπλωση αυτού του θείου δώρου άνάμεσα σ' όλους τούς άνθρώπους.

Πρίν από τό Πέσαχ οι ραββίνοι καθιέρωσαν πέντε ειδικά Σάββατα. Ειδικά δέ, μέ τήν έννοια ότι κατ' αυτά τά Σάββατα στή λειτουργία της Συναγωγής, πέρα από τήν καθιερωμένη ανάνηψη της έβδομαδαίας περικοπής της Πεν-

Δίσκος του Σέδερ, πού παρουσιάζει έβραϊκή οικόγεια στό πασχαλινό τραπέζι. Έργο του Μωϋσή Λέμπ, Μοραβία, 1716.

τατευχου (Περασά), διαβάζεται ένα πρόσθετο κεφάλαιο από τήν Τορά μέ ένα ξεχωριστό μήνυμα. Τά μηνύματα καί τά διδάγματα αυτών τών πέντε Σαββάτων άποτελούν βασικές προϋποθέσεις γιά τήν έλευθερία καί τήν περιφρόνησή της.

Τό πρώτο «είδικό» Σάββατο ονομάζεται Σαμπάτ Σεκαλίμ. Η όνομασία του πηγάζει από τήν ιδιαίτερη προσετη περικοπή πού διαβάζεται (Έξ. 30:11 - 16), όπου άναφέρεται ή ύποχρέωση του κάθε 'Ισραηλίτη, είτε αυτός είναι φτωχός είτε πλούσιος, νά συνεισφέρει μισό σέκελ (ένα άρχαιο νόμισμα), γιά τή συντήρηση καί λειτουργία του Ναού. Μεταφράζοντας τό δίδαγμα τών σεκαλίμ (πληθ. του σέκελ) γιά τή σύγχρονη ζωή, θά λέγαμε πώς έδώ τονίζεται ή ύποχρέωση του άτόμου νά φροντίζει τό «ναό» της άνθρωπινης εύτυχίας, τούς φτωχούς, τούς άρρωστους καί τούς μή - προνομιούχους: νά μεριμνά γιά τήν κατοικία, τήν παιδεία καί τήν ύγεια τους. Μέσω αυτού του άδελφικού ένδιαφέροντος διατηρούμε τή γαλήνη καί τήν όμόνοια μέσα στους κόλπους της κοινωνίας καί προλαμβάνουμε τίς άναταραχές καί τά μίση. Άτομα πού δεινοπαοϋν καί ύποφέρουν κυριεύονται από τήν άπελπισία καί οδηγούνται σέ

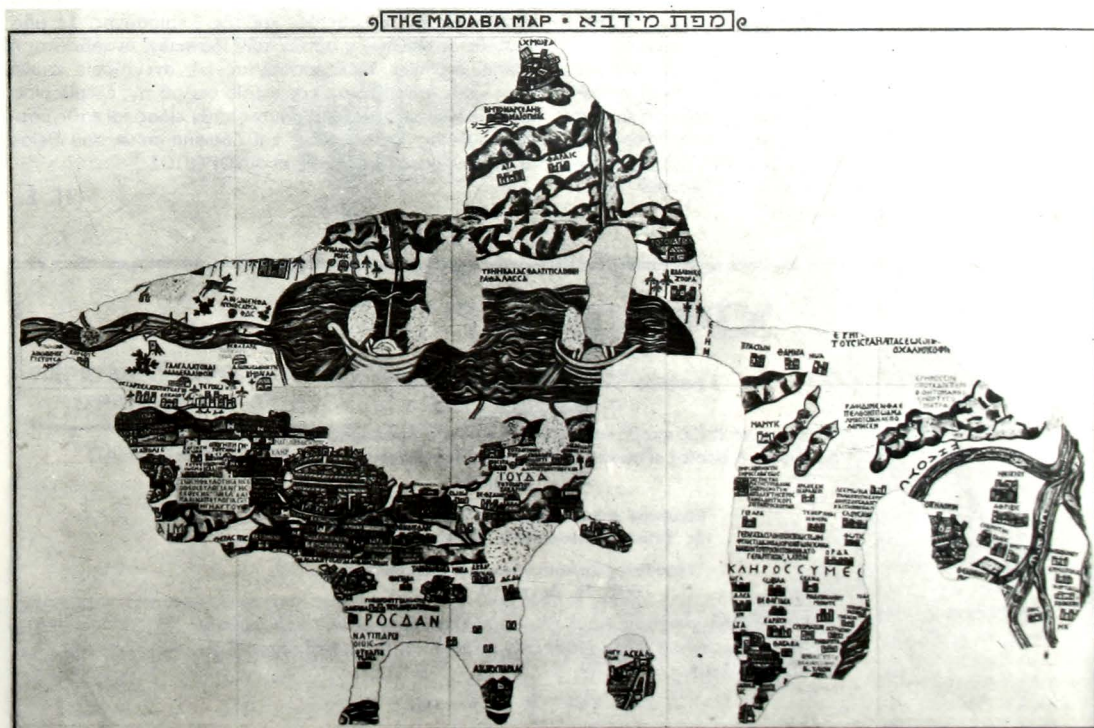
ἀκραίες καὶ ὀδυνηρές διεξόδους. Ἡ πρόσφατη ἱστορία μᾶς ἔχει ἀποδείξει πῶς ἡ παρατεταμένη οικονομικὴ κρίση (ἡ ἄλλη κοινωνικὴ νόσος) ἀνοίγει τὸ δρόμο στὸ Ναζισμό ἢ κάποιο ἄλλο εἶδος ὀλοκληρωτισμοῦ. Ἐνα ἄτομο χωρὶς ἐλπίδα καταντάει εὐκολὴ λεία στὸν πρῶτο τυχόντα ἐπιτήδαιο καὶ φανατικό, ὁ ὁποῖος θά τὸν διδάξει πῶς νὰ μισήσει, πῶς νὰ προκαλέσει πόνο καὶ πῶς νὰ καταστρέψει. Ἐφόσον, ὅμως, ὁ κάθε ἕνας ἀπὸ ἐμᾶς ἐκπληρώνει τὸ μερίδιό τῶν ὑποχρεώσεών του, συνεισφέρει καὶ συντελεῖ στὴ διαφύλαξη τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν περιφρούρηση τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἐθνικοῦ συνόλου.

Τὸ Σαμπάτ Ζαχόρ, τὸ «Σάββατο τῆς Ἐνθυμήσεως» εἶναι τὸ δεύτερο εἰδικὸ Σάββατο. Ἡ ὀνομασία του πηγάζει ἀπὸ τὴν εἰδικὴ περικοπὴ ποὺ διαβάζεται (Δευτερ. 25:17 - 19), καὶ ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐντολὴ νὰ θυμόμαστε τὴν ἀναιτιολόγητ καὶ ληστρικὴ ἐπίθεση τῶν Ἀραλικιτῶν ἐναντίον τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ, στὴν ἔρημο τοῦ Σινᾶ, κατὰ τὴν πορεία του πρὸς τὴ Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Τὸ Σαμπάτ Ζαχόρ μᾶς διδάσκει πῶς τὸ μεγαλύτερο ἔγκλημα τοῦ ἀτόμου εἶναι ἡ φιλαυτία. Αὐτὴ τὸν ὁδηγεῖ πρὸς κάθε μορφὴ καταπίεσεως τῶν ἀδυνάτων καὶ ἀβοηθήτων, στὴν κτηνωδία καὶ τὸ ἔγκλημα. Ὅτι πρέπει νὰ ξεκινήσουμε μὲ τὴ βελτίωση τοῦ ἑαυτοῦ μας, κρούοντας τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου μὲ τὴ δική μας ὑποδειγματικὴ συμπεριφορὰ. Ὅτι ἡ ἐξάλειψή ἀπὸ μέσα μας κάθε ἰχνους περιφρονήσεως τοῦ νόμου καὶ τοῦ δικαίου ἀποτελεῖ τὴ δεύτερη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας. Ὅλοι πρέπει νὰ παραμεινουμε ἀφισιωμένοι στὴν ἀποστολὴ τῆς ἐξαλείψεως κάθε ἰχνους τῆς ἀρχαίας βιοθεωρίας τοῦ Ἀμαλέκ, ἐνός ληστρικοῦ λαοῦ ποὺ ἀπομυζοῦσε καὶ ἐκμεταλλευόταν τοὺς ἀδυνάτους.

Τὴν τρίτη προϋπόθεση ἔρχεται νὰ μᾶς διακηρύξει τὸ Σαμπάτ Παρά, τὸ Σάββατο κατὰ τὸ ὁποῖο διαβάζουμε τὴν εἰδικὴ περικοπὴ ποὺ ἀναφέρεται στὴν προσφορὰ τῆς «ἐρυθρᾶς δάμαλης» καὶ τὴν τελετὴ ἐξαγνισμοῦ (Ἀριθ. 19:1 - 22). Τὸ Σαμπάτ Παρά διακηρύσσει τὴν ὕψιστη σημασία τῆς ἠθικῆς «ἀγνότητος». Ὅτι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ διδαχθοῦν πῶς νὰ ἐξευγενίζουν καὶ νὰ ἐξυψώνουν τὸν χαρακτήρα τους. Ἡ ἠθικὴ ἀγνότης καθορίζει τὸ πεπρωμένον ἑνὸς ἀτόμου. Οἱ γονεῖς, τὸ σχολεῖο, ἡ ἐθνικὴ ἡγεσία ὀφείλουν νὰ ἀφοσιωθοῦν στὴ διδασκαλία, μὲ τὰ παραδείγματα τους, τῆς καταπολεμήσεως τῆς φιλαυτίας καὶ νὰ ἐνθαρρύνουν τὴν εὐθύτητα καὶ τὴ δικαιοσύνη. Διότι, μόνον μὲ τὴν ὑποκίνηση τῆς καρδιάς θά μπορέσουν νὰ οἰκοδομηθοῦν οἱ κοινωνίες τῆς ἁρμονικῆς καὶ ἀδελφικῆς συμβιώσεως καὶ δὲν θά διαταράσσεται ἡ κοινωνικὴ γαλήνη καὶ εὐτυχία.

Τὸ τέταρτο εἰδικὸ Σάββατο εἶναι τὸ Σαμπάτ Αχόν-τες, ἥτοι τὸ Σάββατο πρὸ τῆς νεομηνίας τοῦ Νισάν (ὁ μῆνας τῆς Ἐξόδου), κατὰ τὸ ὁποῖο διαβάζεται τὸ πρόσθετο κεφάλαιο (Ἐξ. 12:1 - 20) ποὺ ἀναφέρεται στοὺς κανονισμοὺς ποὺ διέπουν τὸν ἑορτασμό τοῦ Πέσαχ. Ἡ σωστὴ τήρηση τῶν κανόνων καὶ τῶν ἐντολῶν ἐξαρτᾶται, φυσικά, ἀπὸ τὴν σωστὴ ἐκπαίδευση καὶ γαλούχηση τοῦ λαοῦ. Βασικὸ μήνυμα, λοιπόν, αὐτοῦ τοῦ Σαββάτου θά λέγαμε πῶς εἶναι ἡ παιδεία. Ἡ ἐκπαίδευση ἀποτελεῖ τὸ μέσον ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποῖου οἰκοδομοῦμε μέσα μας τίς ἀρχές καὶ τὰ ἰδανικά μας. Διὰ τῆς παιδείας ἀνανεώνουμε μέσα μας τὴν προσήλωσή μας στὸ καλὸ, τὸ ἀληθινὸ καὶ τὸ ὠραῖο. Μέσω τῆς παιδείας οἱ θρησκευτικὲς διδασκαλίες παραμένουν πάντα ἐπίκαιρες καὶ ζωντανές. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, χω-

Τὸ μωσαϊκὸ χάρτου τῆς χώρας τοῦ Ἰσραὴλ, στὸ πάτωμα ἐκκλησίας στὴ Madaba (Ἰορδανίας), 6ος αἰώνας.

ρίς εκπαίδευση δέν είναι δυνατόν νά υπάρξει έλευθερία. Ἀνθρώποι πού δέν γνωρίζουν, θά καθοδηγοῦνται πάντα ἀπό δημαγωγούς, ἀπό ἕναν κατευθυνόμενο καί ἀνελεύθερο Τύπο, ἀπό τίς προκαταλήψεις καί τή μυρία.

Ἡ πρωταρχική καί ὕψιστη προϋπόθεση, ὅμως, γιά τήν ἐδραίωση τῆς ἐλευθερίας εἶναι τό δίδαγμα πού μᾶς μεταφέρει τό πέμπτο εἰδικό Σάββατο, τό Σαμπάτ Αγκά-δὸλ, τό πρό τοῦ Πέσαχ κατ' εὐφημισμῶ, ἀποκαλούμενο «Μέγα Σάββατο». Αὐτή, κατά τήν παράδοση, εἶναι ἡ μέρα κατά τήν ὁποία οἱ Ἰσραηλίτες ἔσπασαν τίς ἀλυσίδες τῆς σκλαβιάς, ἀψήφησαν τὰ εἶδωλα τοῦ Φαραώ καί προετοίμασθηκαν γιά τήν πορεία τῆς ὑπηρεσίας καί λατρείας τοῦ Κυρίου. Τό μήνυμα αὐτοῦ τοῦ Σαββάτου εἶναι πῶς, γιά τήν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας, ἀπαιτεῖται θάρρος. Τό θάρρος, ὅπως κάποιος εἶπε, ἀποτελεῖ τή χάρη κάτω ἀπό συνθήκες καταπίεσεως. Ἀντιθέτως, ὁ δειλός καί ὁ κατεχόμενος ἀπό φόβο ἄνθρωπος, δέν μπορεῖ νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά του.

Ὄταν πρὶν ἀπὸ τήν Ἑξοδο οἱ Ἰσραηλίτες διατάχθηκαν νά φάγουν τό πασχαλινὸ ἀρνί, τοὺς παραγγέλληκε: «Καὶ οὕτω θέλετε φάγει αὐτό· ἐζωσμένοι τὰς ὀσφύας σας, ἔχοντες τὰ ὑποδήματά σας εἰς τοὺς πόδας σας καὶ τήν ῥάβδον σας εἰς τήν χεῖρα σας· καὶ θέλετε φάγει αὐτό μετὰ σπουδῆς», (Ἑξ. 12:11) Ἡ παραπάνω περιγραφή τοῦ τρόπου καταναλώσεως τοῦ ἀρνιοῦ, μᾶς δίνει τήν εἰκόνα ἀτόμων πού βρίσκονται σέ πλήρη ἐτοιμότητα. Ἔτσι σέ ἐτοιμότητα πρέπει νά εἶναι πάντοτε ὁ ἄνθρωπος γιά ἀγώνα καί γιά δράση ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Μέ τό ἐτήσιο ἑορτασμό τοῦ Πέσαχ οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν πάντοτε πρόσκαιρα καί ἐπικάιρα τὰ ὑψηλά διδάγματα καί τό ἰδανικό τῆς ἐλευθερίας. Ἐπὶ ὁκτῶ ἡμέρες κάθε χρόνο ὁ Ἑβραῖος ἀφιερώνει τή σκέψη του πᾶν ὅσον στήν ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, ἐμβαθύνει στήν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καί ἀπομακρύνεται ἀπὸ κάθε τι τὸ ἀντίθετο. Κατά τή διαχλιετή μακρά καί σκοτεινὴ ἐξορία τους οἱ Ἑβραῖοι, παρά τὰ γκέττο μέσα στά ὁποῖα κλείσθηκαν, παρά τοὺς περιορισμούς, παρά τὰ σήματα τῆς ντροπῆς πού ὑποχρεοῦντο νά φέρουν ἐπὶ τοῦ στήθους καί παρά τὸ γενικό διωγμὸ πού ὑπέστησαν ἀπὸ πολλοὺς λαοὺς καί ὑπὸ διάφορα κοινωνικά καί πολιτιστικά καθεστῶτα, ἔζησαν προσηλωμένοι πρὸς τὸ ὄραμα τῆς ἐλευθερίας. Χάρης στήν ἀκατανίκητη αὐτὴ ἀφοσίωση τῶν Ἑβραίων στήν ἐλευθερία καί τήν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία, δημιουργήθηκε τό σύγχρονο κράτος τοῦ Ἰσραὴλ πᾶν ὅσον στα προγονικά χῶματα τῆς πίστεως.

Κάνοντας ἐδῶ μιὰ παρένθεση θά θέλαμε, ξεφεύγοντας λίγο ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμό, νά ἀναφερθοῦμε σέ κάποιο ἄλλο, ἐξίσου σπουδαῖο καί σημαντικό γιά μᾶς, φαινόμενο ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως στήν ἰδέα τῆς ἐλευθερίας. Πρόκειται γιά τὸ σύγχρονο ἔπος τοῦ 1821. Οἱ πνευματικές ἐκείνες δυνάμεις πού διατήρησαν ζωντανή στοὺς ὑπόδουλους Ἑλλήνες τήν ἰδέα καί τὸ ὄραμα τῆς ἐλευθερίας πηγάζουν, βέβαια κατὰ ἕνα ποσοστὸ, ἀπὸ τὸ βιβλικὸ ἰδανικό. Πρωτίτως, ὅμως, τὸ ὄραμα τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἀνεξαρτησίας; τῆς ἀξιοπρέπειας τῆς ζωῆς καί τοῦ ἀτόμου ἀπορρέει ἀπὸ τίς ὑψηλές καί ἀνθρωπιστικές ἀξίες τοῦ κλασσικοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Παρά τίς ἐπιμέρους, ὅσο καί οὐσιαστικές διαφορές τῶν δύο αὐτῶν πολιτισμῶν, τοῦ ἰουδαϊκοῦ καί τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπάρχει πλήρῃ ταύτιση τῶν στόχων καί τῶν σκοπῶν τους, δηλαδή, τῆς ἐξύψωσης τοῦ ἀτόμου καί τοῦ ἐξευγενισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητας. Μιὰ εὐγλωττη μαρτυρία τοῦτου ἀποτελοῦν τὰ λόγια τοῦ αἰμνηστοῦ Μητροπολίτη Ζακύνθου Διονυσίου Λάτα: «... δύο ἔξοχα ἔθνη Ἰουδαῖοι τοῦτέστι καὶ Ἑλληνες, ἀτίνα ἐξ ἴσου εἰργάσθησαν διὰ τήν ἀνθρωπότητα, οἱ μὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ προσευχόμενοι, ὅπως καταβιβάσωσι τὸν Θεόν εἰς τὸν ἄνθρωπον, οἱ δὲ ἐν Ἀθήναις φιλοσοφούντες, ὅπως ἀναβιβάσωσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν Θεόν...»

Χάρης, λοιπόν, στὶς αἰώνιες ἀξίες τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἡ Ἑλλάδα, μετὰ ἀπὸ αἰῶνων σκληρὴ σκλαβιά, κατόρθωσε νά ἐπανακτήσει τὴν ἐθνικὴν τῆς ἀνεξαρτησία καί νά κασθεῖ τὸ φωτεινὸ παράδειγμα γιά πολλὰ ἄλλα σύγχρονα ἀπελευθερωτικὰ κινήματα, συμπεριλαμβανόμενου καί τοῦ Σιωνισμοῦ. Κἀθ' ὅλους τοὺς αἰῶνες τῆς σκλαβιάς καί τῆς δουλείας ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἔζησε, πολέμησε καί πέθανε ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ ὁράματος τῆς ἐλευθερίας.

Σύμφωνα μὲ τὸ προφητικὸ ὄραμα ἀπὸ τήν Ἱερουσαλὴμ, τήν πόλη τῆς εἰρήνης, θά λάμψει γιά ὅλη τήν ἀνθρωπότητα τὸ ἰδανικὸ τῆς ἐλευθερίας καί τῆς δικαιοσύνης. Σέ μᾶς, τοὺς θεματοφύλακες αὐτῶν τῶν ἰδανικῶν, ἐναπόκειται ἡ ὑλοποίησή του, διακινύσσοντας μὲ στεντόρεια φωνὴ πρὸς κάθε κατεύθυνση τὸν ῥαῖο ψαλμοῦ τῆς ἐλευθερίας, καταδικάζοντας καί ἐξαλείφοντας κάθε εἶδος καί κάθε μορφὴ δουλείας, καταπίεσεως καί δυσφημῆσεως τοῦ θείου δημιουργήματος πού λέγεται ΑΝΘΡΩΠΟΣ.

Η. Σ.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Γραφεῖα: Πειραιῶς 46, Ἀθῆναι (106)

Τηλέφ. 52.29.153

Ἐκδότης: τὸ Κ.Ι.Σ. ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τοῦ Προέδρου του κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ἀπεύθυνος συμφώνως τῷ νόμῳ (Πειραιῶς 46 - Ἀθῆναι).

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Νίκος Τσαπίδης, μέλος τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Περιοδικοῦ Τύπου.

Ἀπεύθυνος φωτοσυνθέσεως: Κατσαοῦνης ΕΠΕ, Σπ. Δοντά 10, Ἀθῆναι

● Ἡ ἀναδημοσίευσις κειμένων εἶναι ἐλευθέρη, μὲ τήν προϋπόθεσιν ὅτι θά ἀναφέρεται ἡ πηγή: Περιοδικὸ «Χρονικά», Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου.

ΤΕΥΧΟΣ 27 ● ΜΑΡΤΙΟΣ 1980 ● ΑΔΑΡ 5740

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΒΡΑΪΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΠΑΝΩ ΣΤΑ ΙΔΕΩΔΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

ΤΟΥ Sir RICHARD LIVINGSTONE

**ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «ΧΡΟΝΙΚΑ» (ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ)**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Νο 2 (ΤΕΥΧΟΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1980)

Ὁ αείμνηστος Sir Richard Winn Livingstone γεννήθηκε
τό 1880 κι' ἔλαβε τίτλο εὐγενίας τό 1931. Διετέλεσε Ἀντι-
πρύτανης τοῦ Queen's University τοῦ Μπέλφαστ (1924 -
1933), Ἀντιπρύτανης τοῦ Oxford University (1944 - 1947)
καί στέλεχος καί ἀργότερα Πρόεδρος τοῦ New College, τῆς
Ὁξφόρδης.

Ἡ Παλαιστίνη καί ἡ Ἀρχαία Ἑλλάδα εἶναι οἱ πηγές ὅς πνευματικῆς καί πολιτικῆς μας ζωῆς. Ἡ Ρώμη, βέβαια, μάς ἔχει ἐπηρεάσει μέ τή νομική καί πολιτική της ὀργάνωση, ἀλλά δέν τῆς χρωστᾶμε τίποτε ἄλλο. Ἀντιθέτως, ὁ κόσμος μας θά ἦταν διαφορετικός, καί ἀπείρως φτωχότερος ἂν τοῦ ἀφαιρούσαμε εἴτε τά ἐβραϊκά εἴτε τά ἑλληνικά στοιχεῖα. Τό θέμα εἶναι πελώριο κι' ἡ διάλεξη αὐτή περιέχει ὀρισμένες μόνον σημειώσεις πάνω σ' αὐτό.

Ὑπάρχουν δύο τουλάχιστον τρόποι ἀντιμετώπισης τοῦ θέματος. Ὁ ἓνας εἶναι νά προσπαθήσουμε νά μελετήσουμε τήν ἐπίδραση πού ἄσκησαν στόν πολιτισμό ἄνδρες καί γυναῖκες τῆς Ἑβραϊκῆς καί Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἀλλά ὁ τρόπος αὐτός προσέγγισης δέν ταιριάζει μέ τόν τίτλο τῆς διάλεξης. Θέμα της δέν εἶναι οἱ Ἑβραῖοι καί οἱ Ἕλληνες, μά ὁ Ἑβραϊσμός καί ὁ Ἑλληνισμός. Τόν δεύτερο, λοιπόν, αὐτόν τρόπο, τήν ἐξέταση δηλαδή τοῦ Ἑβραϊσμοῦ καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς φιλοσοφικῶν καί πνευματικῶν κινήματων θά ἀκολουθήσω.

Μέ τόν ὅρο Ἑβραϊσμός θά ἐννοῶ τή θρησκεία τῶν Ἑβραίων, ὅπως ἀναγνώσεται στήν Παλαιά Διαθήκη καί τόν Χριστιανισμό στό μέτρο πού ἐνσωματώνεται μ' αὐτή τή θρησκεία. Ὁ Χριστιανισμός εἶναι εὐρύτατα ἐβραϊκός καί ἡ ἐπίδραση πού ἔχει ἰσχυροποιεῖται εἶναι κυρίως ἐπίδραση τοῦ Ἑβραϊσμοῦ. Ὁ Χριστιανισμός ξεκίνησε σάν μιὰ ἐβραϊκή αἵρεση, διαφωνώντας μέ τή μητέρα - θρησκεία, ὡς πρὸς τήν ἀντίληψη, γιά τὸ Μεσσία. Ἀκόμη κι' ὅταν οἱ διαφορές πολλαπλασιάζονται καί τὸ ἀνάμεσά τους χάσμα διευρύνεται, τὰ κοινὰ σημεῖα παραμένουν ζωτικῆς σημασίας γιά τήν χριστιανική πίστη. Ἡ Παλαιά Διαθήκη ἀποτελεῖ ἓνα κομμάτι τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὄχι κατώτερο ἀπὸ τήν Καινή καί ὁ Ἑβραϊσμός εἰσέδωσε στό Δυτικό Πολιτισμό μέσω τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὐτό ἀποτελεῖ τήν τραγωδία τῶν ἐχθρικών σχέσεων τῶν δύο θρησκειῶν διὰ μέσου τόσων αἰώνων. Θυμίζει φιλονικία δύο μελῶν τῆς ἰδίας οἰκογένειας, κι' ἂν δέν ὑπῆρχε ἡ κακὴ ἀνθρώπινη συνήθεια νά τονίζονται οἱ διαφορές καί νά μή παίρνονται ὑπ' ὄψιν τὰ κοινὰ σημεῖα, δέν θά ὑπῆρχε ποτέ λόγος νά παρουσιασθεῖ. Θά μπορούσε ἀκόμη νά παρομοιασθεῖ μέ μίαν ἄλλη ἐξ ἴσου περιττή, πικρὴ καί καταστρεπτικὴ διαμάχη, τὴ διαμάχη μεταξύ Καθολικισμοῦ καί Προτεσταντισμοῦ, πού ἐπὶ τόσο μακρὸ χρονικὸ διάστημα παραμόρφωσε καί διέστρεψε τίς σχέσεις τους.

Ἄν μετατοπίσω τήν ἔρευνά μου σέ κάποια μεταγενέστερη ἐποχὴ ἀπὸ αὐτὴ πού ἔχω διαλέξει, θά παρουσιαθοῦν σοβαρά μειονεκτήματα, ἐπειδὴ αὐτομάτως ἀποβαίνει ἀκατόρθωτη ἡ διάκριση τοῦ Ἑβραϊσμοῦ ἢ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στήν καθαρὴ τους μορφή. Ξεκινοῦν σάν ξεχωριστὰ ρεύματα, ἀλλὰ ἀπὸ τήν ἀρχὴ τῆς ἱστορικῆς περιόδου ἀρχίζουν νά σμίγουν καί νά ρέουν σάν ἓνας ποταμός, ὅπου εἶναι ἀδύνατο νά ἀναλύσουμε μέ ἀκρίβεια τί χρωστᾶμε στήν κάθε μιὰ ἀπὸ τίς δύο πηγές πού, ἐνῶ ἦταν ἀρχικὰ χωριστές, ἔνωσαν ἔπειτα τὰ νερά τους. Εἶναι εὐκόλο νά πούμε ἂν ἓνας ἄνθρωπος εἶναι Ἑβραῖος, ἀλλὰ πολὺ δύσκολο νά πούμε ἂν καί σέ

πόσο ποσοστό είναι αντιπροσωπευτικός τύπος του 'Εβραϊσμού.

Ο Heine, π.χ. είναι περισσότερο 'Εβραίος ή "Έλληνας; Σέ ποιά βαθμό ο Spinoza ή ο Samuel Alexander είναι 'Εβραίος; Πόσα θά πρέπει νά χρωστούμε στην έλληνική επίδραση;

Οι δυό Ισχυρότερες πνευματικές δυνάμεις πού επηρέασαν τόν κόσμο από τήν εποχή του Darwin είναι ο Marx καί ο Freud. Καί οι δύο είναι Ιουδαίοι, αλλά είναι σέ τίποτε άλλο 'Εβραίοι έκτός από τή φυλετική τους καταγωγή; Μονάχα αν θεωρήσουμε ότι ή θεωρία Marx γιά τή φθορά των μορφών του κράτους, αποτελεί προέκταση του Μεσσιανισμού καί ότι τό έντονο ενδιαφέρον του γιά τούς εργάτες, αντικατοπτρίζει τό πάθος των προφητών γιά κοινωνική δικαιοσύνη, θά μπορούσαμε νά πούμε ότι είναι όπαδός του 'Εβραϊσμού. "Η, άς πάρουμε δυό Χριστιανούς. Ο Milton καί ο Gladstone ύπήρξαν κι' οι δυό κλασσικοί έπιστήμονες; είναι όμως περισσότερο 'Εβραϊστές ή 'Ελληνιστές;

Όχι! από τή στιγμή πού τά δυό ρεύματα συναντήθηκαν άρχισαν νά σμίγουν τό ένα μέ τό άλλο γιατί ή γνώση κι ή σοφία δέν αποτελούν άτομική ιδιοκτησία κι οι καλλιεργημένοι άνθρωποι άντλούν μέ ζήλο τά στοιχεία τους όπουδήποτε κι αν τά βρουν, άσχετα από τήν πηγή τής προέλευσής τους. Υπήρξε όμως κάποια εποχή πού ο 'Εβραϊσμός καί ο 'Ελληνισμός ήταν ξένοι μεταξύ τους, πρίν δηλαδή άκόμη συναντηθούν, έκτός από μερικές μεμονωμένες περιπτώσεις καί μέ επιφανειακό τρόπο, καί σ' αυτή τήν περίοδο είναι δυνατό νά έξετασθούν στην πρωταρχική τους καθαρότητα μέ τά πλεονεκτήματα καί τούς περιορισμούς τους. Θά έξετάσω, έπομένως, τόν 'Ελληνισμό καί τόν 'Εβραϊσμό, όταν ήταν άκόμη ξεχωριστά ρεύματα.

Είναι εύκολο νά διακρίνουμε τήν επίδραση του 'Ελληνισμού στόν κόσμο. Στή λογοτεχνία, τήν τέχνη, τήν άρχιτεκτονική, τή φιλοσοφία, τήν πολιτική σκέψη ύπήρξε πρωτοπόρος καί σ' όλους αυτούς τούς τομείς έδημιούργησε τά πρότυπα, πού παραμένουν καί σήμερα άκόμη ζωντανά, όπως καί τότε πού πρωτοεμφανίστηκαν. Σέ μερικούς τομείς ή επίδρασή του, αν καί μεγάλη, δέν κυριαρχεί άπολύτως. Στήν τέχνη ο Leonardo καί ο Rembrandt, στην άρχιτεκτονική οι οικοδόμοι των καθεδρικών ναών, στή λογοτεχνία ο Dante κι' ο Shakespeare, στή γλυπτική ο Michaelangelo, μάς έδωσαν καινούργια άριστουργήματα, άνεξάρτητα από τά ελληνικά καί έξίσου μεγάλα μέ εκείνα. Αλλά σ' ένα τομέα ή 'Ελλάδα ύπήρξε μοναδική πρωτοπόρος: στήν 'Ελλάδα πρωτοεμφανίζονται οι θεμελιώδεις κανόνες, πάνω στους οποίους στηρίζεται όλη ή πνευματική ζωή: ο πόθος δηλαδή νά γνωρίζει, νά κατανοεί, νά έξηγεί, νά βρίσκει κανείς τήν αίτία, (αίτιον διδόναι) καί τό πνεύμα έκείνο πού καθιστά δυνατή τή γνώση, ή δύναμη νά άτενίζει κανείς τή ζωή χωρίς προκαταλήψεις, νά αντιμετώπιζει τά πάντα όπως είναι, τό «νά είμαστε όπαδοί τής τεκμηριωμένης έπιχειρηματολογίας, όπουδήποτε κι' αν μάς οδηγήσει».

Από όλα τά δώρα τής 'Ελλάδας στην ανθρωπότητα, τά παραπάνω είναι τά μεγαλύτερα, έπειδή πάνω σ' αυτούς τούς δύο στόλους στηρίζεται τό οικοδόμημα του πνευματικού μας πολιτισμού. Αυτά έξακολουθούν νά αποτελούν τή βάση όλης τής φιλοσοφίας, όλης τής έπιστήμης, κάθε σοβαρής σκέψεως καί μελέτης καί νά μάς βοηθούν νά έξηγήσουμε τή ρήση του Sir Henry Maine πώς τό κάθε τι πού κινείται στόν κόσμο είναι ελληνικό.

Όλα τούτα δέν ύπήρχαν στην Εύρώπη πρίν από τούς Έλληνες. Η περιέργεια τουλάχιστον, ή έπιθυμία γιά νέες γνώσεις, ή έτοιμότητα νά άκούει κανείς, έξακο-

λουθοῦσαν νά εἶναι ἀκόμη ζωντανά, ὅταν ἡ Ἑλλάδα εἶχε παρακμάσει, καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μολοντί δέν τήν ἐθαύμαζε, σημειώνει τή συνήθεια τῶν συγχρόνων του Ἀθηναίων νά σπαταλοῦν τόν καιρό τους στό νά συζητοῦν ἤ νά ἀκούουν κάτω καινούργιο. Αὐτοί ἦταν οἱ ἀληθινοί Ἕλληνες.

Ἡ ἐβραϊκή ἰδιοφυΐα δέν μοιάζει μέ τήν ἐλληνική. Στήν Παλαιά Διαθήκη, δέν ὑπάρχει οὔτε ἐπιστήμη οὔτε φιλοσοφία μέ τήν αὐστηρή σημασία τοῦ ὅρου, ἐφ' ὅσον τό πνεῦμα τῆς ἔρευνας, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐνατένισης τοῦ κόσμου, τῆς φύσεως καί τοῦ Ἀνθρώπου, ἀκριβῶς ὅπως εἶναι, ἡ ἐτοιμότητα τῆς ὑποταγῆς τῶν πάντων στόν ὀρθό λόγο δέν κυριαρχοῦν ἐδῶ, οὔτε κἀν ὑπάρχουν, ἀν ἐξαιρέσουμε, ἐν μέρει, τό Βιβλίον τοῦ Ἰωβ.

Περιέχει, βέβαια, διάφορες βιοθεωρίες, πού θά μπορούσαν νά ἀναπτυχθοῦν σέ φιλοσοφικές ἡθικές, ἀλλά δέν ἀναπτύχθηκαν. Εἶναι ἀσυστηματικοί. Ἐκθέτουν ἀπόψεις χωρίς νά τίς ὑποστηρίζουν μέ ἐπιχειρήματα. Τό πνεῦμα τῶν δύο λαῶν εἶναι διαφορετικό. Ἐκεῖ πού ὁ Ἕλληνας λέει «Γνώθι σαυτόν» ὁ προφήτης λέει «Γνώρισε τό Θεό καί τή Βούλησίν Του». Συγκρίνετε τό Σωκράτη καί τοὺς προφῆτες· ἀνήκουν σέ διαφορετικούς κόσμους. Ἡ παρατηρήστε πῶς ἀντίθεση ὑπάρχει στήν ἀντίληψη γιά τήν ἱστορία μεταξύ τοῦ Θουκυδίδου καί τῆς Βίβλου.

Τά ἱστορικά βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περιέχουν μερικά ἀπό τά πιά λαμπρά ἀφηγηματικά κείμενα τοῦ κόσμου, ἀλλά ἀποτελοῦν μάλλον ἡθική καί θρησκευτική διδασκαλία παρά ἱστορία. Ἐκεῖνοι πού τά συνεκέντρωσαν ἐνδιαφέρονταν περισσότερο γιά τή διαμόρφωση ἡθικῶν προσωπικοτήτων, παρά γιά τήν κριτική καί ἀμερόληπτη θεώρηση τῶν γεγονότων. Ἡ διάθεσή τους εἶναι τελείως διαφορετική ἀπό τή μεγαλειώδη δήλωση γιά τήν ὑποχρέωση τοῦ ἱστορικοῦ πού ἐκθέτει ὁ Θουκυδίδης στό προοίμιο τοῦ ἔργου του⁽¹⁾ καί ἀπό τήν ὁποία παραθέτω τά παρακάτω:

«Ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐξιστόρηση τῶν πολεμικῶν γεγονότων δέν τά περιγράφω ὅπως τά πληροφορήθηκα ἀπό τήν πρώτη τυχόν πηγῇ οὔτε σύμφωνα μέ τήν πρώτη δική μου ἐντύπωση, ἀλλά ἀφοῦ ἐξήλεξα ἐκεῖνα στά ὁποῖα παρευρέθηκα ἐγώ ὁ ἴδιος καί ἀφοῦ ἐρώτησα γιά τό καθένα καί τοὺς ἄλλους, μέ ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερη ἀκρίβεια. Τά συμπεράσματα στά ὁποῖα κατέληξα μοῦ κόστισαν πολύ κόπο, πού ὀφείλεται στό ὅτι οἱ αὐτόπτες μάρτυρες δέν ἐξιστοροῦν μέ ὅμοιο τρόπο τά ἴδια γεγονότα, πρᾶγμα πού ὀφείλεται στήν ἀτέλεια τῆς μνήμης καί, κάποτε, στό ὅτι μεροληπτοῦν ὑπέρ τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου. Καί, ἴσως ἡ ἔλλειψη τοῦ ρομαντισμοῦ, φοβοῦμαι, ὅτι θά μειώσει τό ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν· ἀλλά, μοῦ εἶναι ἀρκετόν ἕαν τό ἔργον μου κριθεῖ ὡφέλιμον ἀπό τοὺς ἐρευνητές πού ἐπιθυμοῦν μίαν σαφεῇ γνώσῃ τοῦ παρελθόντος».

Οἱ συγγραφεῖς τῶν βιβλίων τοῦ Σαμουήλ καί τῶν Βασιλέων δέν μποροῦν νά ἰσχυρισθοῦν τό ἴδιο. Πράγματι ἡ ὀφειλή μας στόν Ἑλληνισμό δέν ἀφορᾷ μόνο τή διανόηση. Ὑπάρχει, ὁ πλοῦτος τῆς ποικιλόμορφης ἀθηναϊκῆς ζωῆς, στήν ὁποία ἐπαιρνε μέρος κάθε πολίτης, ὡς ψηφοφόρος στό κυριαρχικό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Δήμου, πού ἀποφάσισε γιά ὅλα τά ζητήματα τῆς εἰρήνης καί τοῦ πολέμου, ὡς στρατιώτης ἢ ναύτης, ὡς δικαστής καί ὡς θεατής κάθε χρόνο ὀρισμένων ἀπό τά μέγιστα δραματικά ἔργα τῆς ἀνθρωπότητος. Καί ὁ Περικλῆς διατύπωσε τό ἐξῆς: «Κανένα ἄλλο κράτος δέν προβλέπει τόσες πολλές ψυχαγωγίες γιά τό πνεῦμα - ἀ-

γῶνες καί θυσίες σέ ὅλη τή διάρκεια τοῦ χρόνου καί ἡ ὁμορφιά τῶν δημοσίων κτιρίων μας εὐφραίνει τήν καρδιά καί μᾶς ἀποσπᾷ ἀπό τήν καθημερινή ρουτίνα». ⁽²⁾ Ἄν ἐξαίρεσουμε τά ὑλικά ἀγαθά, ὁ κόσμος αὐτός εἶναι ἀπείρως πλουσιότερος ἀπό τό στενόν καί ὑπεριδικευμένο δικό μας πολιτισμό. Πράγματι, μέ ἐξαίρεση, ἴσως γιά μικρό χρονικό διάστημα, τῶν Ἰταλικῶν πόλεων - κρατῶν, τίποτε τό ὅμοιο δέν ἔχει νά ἐπιδείξει ὁ Δυτικός κόσμος. Κι' αὐτός ὁ τρόπος ζωῆς στηριζόταν καί ἐμπνεόταν ἀπό ἕνα ἰδανικό, τό ὁποῖο ὑπάρχει διάχυτο στήν ἑλληνική σκέψη καί γιά τό ὁποῖο δέν ἔχουμε μίαν ἀκριβῶς ἀντίστοιχη ἑκφραση - τό ἰδανικό τῆς «ἀρετῆς», τῆς ἀνωτερότητας τῆς μέγιστης ἀξίας, πού ἦταν ὁ ἐπιδιωκόμενος στόχος σέ ὅλους τοὺς τομεῖς, ἀπό τή σκέψη ὡς τήν τέχνη, ἀπό τή συμπεριφορά ὡς τή χειροτεχνία. Ἕνα καθαρῶς ἑλληνικό ἰδεῶδες, ἀλλά καί μιά διαρκῆς πρόκληση γιά προσπάθειες καί ἐπιτεύγματα.

Ἀλλά ὁ Ἑλληνισμός εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό τόν οὐμανισμό. Μᾶς ἀφῆσε μίαν αἰώνια κληρονομιά στή θρησκευτική σκέψη. Δέν ἀναφέρομαι τώρα στοῖς λαϊκοῖς πολυθεϊσμοῖς, ἀλλά στίς μεγαλειώδεις συλλήψεις τῆς φυσικῆς θρησκείας καί τῆς φυσικῆς ἠθικῆς πού οἱ «Ἕλληνες φιλόσοφοι, οἱ ὁποῖοι, ἐκτός ἀπό τόν Ἐπίκουρο, ὑπῆρξαν θεϊστές, πρόσφεραν στήν εὐρωπαϊκή σκέψη. Θά ἀναφέρω τρία μόνον ὀνόματα: τόν Ἀριστοτέλη, μέ τήν ἀντίληψή του περί Θεοῦ, ὡς αἰώνιου, ἀμετάβλητου, ἀπόλυτου ἀγαθοῦ ὄντος πού κινεῖ τό σύμπαν μέ τήν ἀγάπη πού αὐτός προκαλεῖ. Ὑπάρχουν καί οἱ Στωϊκοί πού τό «πιστεύω» τοὺς ἀπετέλεσε κανόνα ζωῆς γιά πάρα πολλά ἀπό τά ἐξοχότερα πνεύματα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Καί πάνω ἀπό ὅλους ὑπάρχει ἕνας ἀπό τοὺς μεγαλύτερους δάσκαλους τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὁ Πλάτων. Ὅχι μόνον ὁ Πλάτων τοῦ «Φαίδωνος» ἀλλά ὁ Πλάτων τῆς «Πολιτείας», ὁ ὁποῖος καθορίζει ὅτι τό κράτος πρέπει νά κυβερνιέται ἀπό τήν ἴδια τήν «ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ», τήν πραγματικότητα πού διέπει τό σύμπαν - τό θεϊκό σχέδιο γιά τόν κόσμο, ὅπως θά μπορούσαμε ἴσως νά τό ὀνομάσουμε. «Ἀποτελεῖ τήν πηγὴ τῆς γνώσεως καί τῆς ἀλήθειας, ἀλλά εἶναι κάτι ὑψηλότερο ἀπ' αὐτές»· κάτι «πού κάθε ψυχὴ ἀκολουθεῖ σάν τέρμα ὄλων τῶν πράξεων καί ἀποθεώνει τήν ὑπαρξή της». Καί ὁ ἄρχων «πρέπει νά σηκώνει ψηλά τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του καί νά τό ἀτενίζει σάν ὑπόδειγμα γιά τήν ὀρθή ὁργάνωση τοῦ κράτους καί τῆς ἰδίας του τῆς ζωῆς».

Πόσο κοντινὴ εἶναι αὕτὴ ἡ ἀντίληψη τοῦ κράτους πού κυβερνιέται ἀπό τό δράμα τοῦ Ὑπέρτατου Ἀγαθοῦ μέ τήν ἀρχὴ πού πρέπει νά διέπει τὴ ζωὴ τοῦ Ἰσραήλ! «Νά ὑπακούης εἰς τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ σου, νά φυλάττῃς καί νά ἐκτελῇς αὐτάς· καί δέν θέλεις ἐκκλίνει ἀπὸ πάντων τῶν λόγων, τοὺς ὁποῖους ἐγὼ προστάζω εἰς σὰς σήμερον». ⁽³⁾ Ὁ στόχος καί στίς δύο περιπτώσεις εἶναι ὁ ἴδιος, μιά κοινωνία πού κυβερνιέται ἀπὸ τό ἀπόλυτο ἀγαθὸ ἀλλὰ μέ μιά διαφορά. Στὸ Δευτερονόμιο ἡ «ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ» ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴ βούληση τοῦ Παντοδυνάμου καί ἡ διαφορά αὕτὴ προσδίδει στὸ ἰδανικὸ μεγαλύτερη ἀκρίβεια καί μεγαλύτερο κῦρὸς.

Εἶναι τόσο πλούσια ἡ ἑλληνικὴ ἀντίληψη γιά τὴ ζωὴ, ὥστε ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι θά ἦταν καλὺτερο νά μὴν εἶχε ὑπάρξει ποτέ ὁ Ἑβραϊσμός ἢ νά εἶχε περιορισθεῖ στὰ ὅρια τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Ἄν δέν παρουσιαζόταν ὁ Χριστιανισμός, ὁ Ἑλληνισμός θά ἀπλωνόταν σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη, ὅπως εἶχε ἤδη ἐξαπλωθεῖ στίς χώρες τῆς Μεσογείου καί τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς, καί θά μπορούσε νά ἀποτελέσει ἰκανοποιητικὴ βάση γιά ἕνα μεγάλο πολιτισμό. Ὁ νεο - Πλατωνισμός θά προμῆ-

Θεωρεῖ μία καθαρῶς πνευματική φιλοσοφία καὶ ὁ κόσμος θά γλύτωνε ἀπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ καὶ ἀπὸ ὅλων τῶν πολέμων πού προκαλεῖται.

Ἡ παραπάνω θεωρία εἶναι εὐγενής, ὅμως, στὴν πραγματικότητα ὁ Δυτικὸς Πολιτισμὸς θά ἔχανε ἓνα ζωτικὸ στοιχεῖο, ἂν δὲν εἰσχωροῦσε ποτέ σ' αὐτό ὁ Ἑβραϊσμός. Γιὰ νὰ ὑπάρξει πρόοδος πρέπει νὰ ὑπάρχει στὴν κοινωνία κάποιο προζύμι, πού δουλεύοντας ἀργὰ κι ἀθόρυβα, θά προκαλέσει σταδιακὰ μέσα σ' αὐτὴν τὶς μεταρρυθμίσεις πού βρίσκονται πιὸ κοντὰ σ' αὐτὰ πού ποθεῖ ἡ καρδιά. Στὸν κόσμο μας ὑπάρχουν δύο τέτοια προζύμια. Τὸ ἓνα εἶναι ὁ Ἑλληνισμός, πού δουλεύει μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο, καὶ τὸ ἄλλο ὁ Ἑβραϊσμός, πού δουλεύει μὲ τὴ θρησκεία. Θά ἐξετάσω τώρα κατὰ τί διαφέρουν αὐτὰ τὰ δύο καὶ τίς συνέπειες, πού ἀπορροῦν ἀπὸ τὴν μεταξύ τους διαφορὰ.

Ὁ Ἑλληνισμός εἶναι ἀνθρωποκεντρικός. Ὁ Πλάτων βέβαια εἶπε ὅτι ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ τὸ μέτρον ὅλων τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ ἡ μεγίστη πλειονότητα τῶν Ἑλλήνων θά συμφωνοῦσε μὲ τὴ ρήση τοῦ Πρωταγόρα «πάντων χρημάτων μέτρον ἀνθρώπου». Στὴν πραγματικότητα, ὁ Θεὸς ὑπάρχει ἐδῶ σὰν μιὰ ἀπόμακρη παρουσία, ἀλλὰ τὴ σκηνὴ γεμίζει καὶ τὰ μάτια τοῦ ἀκροατηρίου προσελκύει μιὰ εὐθραυστή ἀλλὰ περισσότερο οἰκεία φυσιογνωμία: «Πολλὰ τὰ δεινὰ κι' οὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει». Ἀσφαλῶς τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δικαιολογοῦν αὐτὸ τὸ ἀπότομο ξέσπασμα στὴν «Ἀντιγόνη» τοῦ Σοφοκλῆ, πού ἀχίζει μὲ τὸ τέχνασμα μιᾶς Ἑλληνίδας κόρης καὶ καταλήγει μὲ τὸ ἐγκώμιο καὶ τὴν προφητεία γιὰ τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμό. Ὁ ἀνθρώπος ἔχει κατορθώσει τόσα· ἔχει υποδουλώσει τὴν ξηρὰ, οἱ ἀνεμοὶ κι ἡ θάλασσα τὸν ὑπακούουν. «Ὁ ἀνθρώπος βρῆκε γλῶσσα καὶ σκέψεις γρηγορότερες ἀπὸ τὸν ἀνεμὸ καὶ τρόπο νὰ ρυθμίζει τὴν κοινωνικὴ του ζωὴ». Θά ἐπιτύχει καὶ πολὺ περισσότερα. «Δὲν ἀντιμετωπίζει ἀπροετοίμαστος ὁτιδήποτε τοῦ ἐπιφυλάσσει τὸ μέλλον».

Ἡ ἀνθρωποκεντρικὴ ἀντίληψη ὡδήγετ' — ἢ ὡδήγησε τὴν Ἑλλάδα — σὲ μεγάλο ἐμπλουτισμὸ τῆς ζωῆς. Προσφέρει δυνατότητες καὶ προκαλεῖ ὅλες τὶς ἐμφυτεσὶς στὴν ἀνθρώπινη φύση δυνάμεις. Ὁ Καρδινάλιος Newman ἐκφράζει πολὺ ὠραῖα αὐτὴ τὴν ἰδέα.

«Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ὃν προικισμένο μὲ ἰδιοφυΐα, πάθος, νοημοσύνη, συνείδηση, δύναμη. Χρησιμοποιεῖ αὐτὰ τὰ δῶρα μὲ ποικίλους τρόπους, γιὰ μεγάλα ἔργα, μεγάλες σκέψεις, ἡρωϊκὰ πράξεις, μισητὰ ἐγκλήματα. Δημιουργεῖ κράτη, πολεμᾷ σὲ μάχες, οἰκοδομεῖ πόλεις, ὑποτάσσει τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης, κυβερνᾷ τοὺς ὁμοίους του, ἐπινόει μεγαλόπνοες ἰδέες καὶ ἐπηρεάζει πολλὰς γενεάς. Ξεδιπλώνει τὴν ψυχὴ του μὲ τὴν ποίηση, ταλαντεύεται μπροστὰ καὶ πίσω, πετᾷ ψηλὰ, βυθίζεται στὶς ἀνήσυχες σκέψεις του. Τὰ χεῖλη εἶναι πηγὴ εὐγλωττίας, ἀγγίζει τὸν καμβὰ κι αὐτὸς λάμπει ἀπὸ ὁμορφιά. Παίζει τίς χορδὰς καὶ δονοῦνται ἀπὸ νοήματα πού προκαλοῦν ἔκσταση. Κοιτάζει βαθιά μέσα στὸν ἑαυτὸ του καὶ διαβάζει τίς σκέψεις του καὶ τίς καταγράφει. Θεωρεῖ τὸ σύμπαν καὶ ἐξιστορεῖ καὶ ὑμνεῖ τὰ στοιχεῖα καὶ τίς βασικὰς ἀρχὰς ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχεται. Τέτοιοι εἶναι ὁ ἀνθρώπος».

Τέτοιοι, θά ἤθελα νὰ προσθέσω, ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες καὶ τὰ ἐπιτεύγματά τους ἐξηγοῦν τὰ λόγια τοῦ Goethe: «Ἀπὸ ὅλων τῶν ἀνθρώπων οἱ Ἕλληνες ὄνειρεύτηκαν καλύτερα τὸ ὄνειρο τῆς ζωῆς».

Εἶναι, ὅμως, κάτι πού λείπει ἀπ' αὐτοὺς καὶ πού ὑπάρχει στὸν Ἑβραϊσμό. Ἡ βα-

σική άρχή τής ζωής του Ίουδαϊσμού καί τής ιδιοφυΐας του είναι διαφορετική. Τό αντίκειμενο τής Βίβλου δέν είναι ο Άνθρωπος αλλά ο Θεός καί ή κάθε σελίδα τής άποτελεί μαρτυρία γιά τό τί κυριαρχεί σάν υπέρτατο δν στή σκέψη του συγγραφέα. Ο Σοφοκλής σκέπτεται τή γή, βλέπει αὐτομάτως τό άλέτρι πού σκάβει τήν έπιφάνειά τής γιά τήν ωφέλεια του ανθρώπου. Τή θάλασσα καί — ώ του θαύματος— βλέπει ένα ελληνικό πλοίο νά χαράζει τήν πορεία μέσα στους άνέμους καί τά άφρισματά κύματα. Καί ο Έβραίος, έπίσης, σκέπτεται τήν ξηρά καί τή θάλασσα, αλλά συγχρόνως μιά μορφή τής έπισκιάζει. «Διότι Αὐτοῦ εἶναι ἡ θάλασσα καί Αὐτός ἔκαμε αὐτήν· καί τήν ξηράν αἱ χεῖρες Αὐτοῦ ἔπλασαν».⁽⁴⁾ «Οἱ οὐρανοί διηγούνται τήν δόξαν τοῦ Θεοῦ καί τό στερέωμα ἀναγγέλλει τό ἔργον τῶν χειρῶν Αὐτοῦ».⁽⁵⁾ Ο τύραννος δέν είναι μονάχα έπιβλαβής άνθρωπος αλλά καί παραβάτης τῶν νόμων Του. Οἱ ραδιουργίες τής Άσσυρίας ἢ τής Αἰγύπτου δέν είναι μονάχα ἡ πολιτική μεγάλων κρατῶν, αλλά καί τά μέσα άπονομῆς τής δικαιοσύνης Του. Οἱ έχθρικές στρατιές, πρό τῶν πυλῶν τής Ίερουσαλήμ, άποτελοῦν τά όργανα τής έπιβολῆς τής τιμωρίας έκ μέρους Του. Κάθε στιγμή ο Θεός ρίχνει τόν ίσκιο του πάνω από τόν κόσμο καί τή ζωή.

Αὐτή ἡ αντίληψη δέν είναι αντίληψη μιᾶς μειοψηφίας οὔτε μιᾶς «Elite» αλλά ολόκληρου τοῦ έθνους. Ἡ Ἑλλάδα δημιούργησε τό ιδεώδες τής δημοκρατίας καί, στήν Ἀθήνα, τήν τελειότερη δημοκρατία πού φάνηκε στόν κόσμο, αλλά καί τό ελληνικό ιδεώδες, όπως τό συνέλαβε ο φιλόσοφος, είναι στή βάση του αντιδημοκρατικό. Ο Ἀριστοτέλης υποστήριξε ότι ἡ υπέρτατη μορφή ζωῆς συνίσταται στή πνευματική δραστηριότητα κι' αὐτό «άποτελεῖ τήν ολοκληρωμένη εὐτυχία τοῦ ανθρώπου». Πρόκειται γιά μία εύλογοφανῆ όσο καί εύγενῆ άποψη, αλλά ἂν είναι όρθή, ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ανθρώπινου γένους δέ μπορεί νά συμμετάσχει στήν άνώτερη ζωή. Τελείως διαφορετικό είναι τό πνεῦμα τοῦ Μιχαίου: «Αὐτός σοι εἰδείξεν, ἄνθρωπε, τί τό καλόν καί τί ζητεῖ ὁ Κύριος παρὰ σοῦ, εἰμή νά πράττης τό δίκαιον καί νά ἀγαπᾷς τό ἔλεος καί νά περιπατῇς ταπεινῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ σου;»⁽⁶⁾

Ο Έβραϊσμός μέ τό νά μετατοπίσει τό ὕψιστο αγαθό από τή θεωρία στήν πράξη, από τήν πνευματική στήν ἠθική ζωή, ἔθεσε σάν τελικό σκοπό τής ζωῆς, σάν ὕψιστο αγαθό τής, ένα ιδανικό πού όλοι θά ἔχουν τή δύναμη νά τό πετύχουν.

Αὐτή ἡ μεταβολή άπόψεων άσκησε σοβαροτάτη επίδραση πάνω στή θρησκεία. Στήν Ἑλλάδα ὑπῆρχαν δύο θρησκείες. Ἡ θρησκεία τοῦ φιλοσόφου, μέ μιάν αντίληψη περί Θεοῦ καθαρά καί ὕψηλή όσο οτιδήποτε άλλο στόν κόσμο. Μιά φιλοσοφική θρησκεία, όμως, σαγηνεύει μονάχα τό διανοούμενο καί ἔχει μικρά ἢ μηδαμινῇ αξία γιά τούς άλλους· τό βλέπουμε καί στίς μέρες μας. Ο συνηθισμένος άνθρωπος, ἂν σταματήσει νά πηγαίνει στήν ἐκκλησία ἢ τή συναγωγή, δέ θά γίνει Οὐνιτάριος⁽⁷⁾ ἢ μέλος κάποιας Ἡθικῆς Κοινότητος. Όσον άφορᾷ τή θρησκεία, θά ὑπάρχει στή ζωή του ένα κενό. Ἐπομένως ἡ ελληνική φιλοσοφία δέν ἦταν οὔτε μπορούσε νά γίνει ἡ θρησκεία τοῦ κοινῶ ανθρώπου, γιατί ἦταν πέραν τῆς διανοητικῆς του ικανότητος. Ἐθρησκεία του ἦταν ένας πολυθεϊσμός, γιά τόν όποῖον ο Ξενοφάνης κατά τόν 6ο π.Χ. αἰώνα εἶπε: «Ὁ Ὅμηρος καί ὁ Ἡσίοδος ἀποδώσανε στους Θεούς ὅλες τίς ιδιότητες πού θεωροῦνται αἰσχρές μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, δηλαδή τήν κλοπή, τή μοιχεία καί τό νά ἔξαπατᾷ ὁ ένας τόν άλλο».

Ο Πλάτων γνώριζε καλά τά παραπάνω καί στήν «Πολιτεία» του καυτηριάζει τά ἀνήθικα καί ἀντιπνευματικά στοιχεῖα τῶν λαϊκῶν μύθων. (Πρέπει έπίσης νά γίνει τό ίδιο καί γιά όρισμένα κομμάτια τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης) Ο μέσος, όμως, Ἑλλη-

νας δέν μπορούσε νά ξεφύγει από τήν ἀτμόσφαιρα τῆς μυθολογίας του· καί, πολύ μεταγενέστερα, τόν 4ο αἰώνα μ.Χ. ὁ Αὐγουστίνος σχολιάζει τή φθοροποιό ἐπίδραση πού ἀσκοῦσε ἀκόμη στήν ἐποχή του.

Ὁ Ἑβραϊσμός εἶναι πολύ διαφορετικός. Σ' αὐτόν δέν ὑπάρχει παρόμοιος διαδισμός μεταξύ τῆς θρησκείας τῶν ὀλίγων καί τῆς θρησκείας τῶν πολλῶν. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέει: «Ἄλλ' εἰς ἡμᾶς εἶναι εἷς Θεός, ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τά πάντα καί ἡμεῖς εἰς αὐτόν».⁽⁸⁾ Ὁ Ἰουδαϊσμός καί ὁ Χριστιανισμός εἶναι θρησκείες γιά ὅλους καί μέσα στίς διανοητικές ικανότητες ὅλων,

πού μπορούν νά καταλάβουν αὐτό πού φτιάχνει τό δεμάτι. Ἡ πού χτίζουν τό σπίτι ἢ σκάβουν τόν τάφο. Ἡ αὐτῶν πού μέ ἀγριεμένα μάτια παρατηροῦν τό κύμα ὅταν βρυχᾶται γύρω ἀπό τόν κοραλλιογενή ὕφαλο. Ἀντίθετα, ὅμως, μέ τόν Ἰνδουϊσμό, δέν κάνουν καμμιά παραχώρηση στή δεισιδαιμονία, δέν ἀνέχονται ποιοτικό συμβιβασμό, γιά νά προσαρμοστοῦν μέ τό ἐπίπεδο τῆς λαϊκῆς μάζας.

Ὁ ἑλληνικός μονοθεϊσμός εἶναι γιά τούς λίγους, ὁ ἐβραϊκός μονοθεϊσμός γιά ὅλους, ἀλλά ὑπάρχει καί μία ἀκόμη διαφορά μέ σημαντικές πρακτικές ἐπιπτώσεις. Τό ἀγαθόν εἶναι πραγματικότητα καί στόν Πλάτωνα καί στόν Ἡσαΐα, ἀλλά εἶναι λιγότερο μία ὑποχρέωση πρὸς τό Δημιουργό καί τόν Ἀρχοντα τοῦ σύμπαντος, παρά ἓνας ὁρος γιά τήν ἀληθινή εὐδαιμονία. Καί ὅπως τό ἔθεσε ὁ Πλάτων: «Τό ἀγαθόν εἶναι ἡ ὑγεία, τό κάλλος καί ἡ εὐημερία τῆς ψυχῆς· τό κακόν εἶναι ἀρρώστια, ἡ παραμόρφωση καί ἡ ἀδυναμία της».⁽⁹⁾ Αὐτά εἶναι πειστική ἐπιχειρηματολογία γιά τό ἀγαθόν, ἀλλά ἐπιχειρηματολογία ἀνθρωποκεντρική. Ὁ Θεός δέν ὑπείσχεται ἐδῶ. Στόν Ἑλληνισμό, μολονότι ὑπάρχει, εἶναι παραμερισμένος. Δέν ἀναμινύεται στίς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις οὔτε ἐνδιαφέρεται γιά τά μεμονωμένα ἀνθρώπινα ὄντα.

Τελειῶς διαφορετικός εἶναι ὁ Ἑβραϊσμός. Γι' αὐτόν ὁ Θεός δέν εἶναι ἓνα ἀπόμακρο ἢ ἀδιάφορο ὄν. Εἶναι ἓνας ζωντανός Θεός πού διάλεξε τό Ἰσραήλ σάν ἀντιπρόσωπό Του καί ἔκαμε μία συνθήκη ἢ συμφωνία μέ αὐτούς, ἡ ὁποία ὑπείσχεται καί ἐλέγχει ὅλη τους τή ζωή. Ἄν αὐτοί, ἀπό μέρους τους τηροῦν τή συνθήκη, Ἐκεῖνος θά κάνει τό χρέος του. Ὅλα θά πᾶνε καλά γι' αὐτούς καί θά ζήσουν. Ἄν ὅμως καταπατήσουν τή συνθήκη, Ἐκεῖνος θά ἀποστρέψει ἀπ' αὐτούς τό πρόσωπό Του. Ἡ παρουσία Του, ἡ βοήθειά Του θά ἐκλείψουν καί θά τιμωρηθοῦν γιά τό παράπτωμά τους.

Ἡ συνθήκη αὕτη ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἀπό κάθε Ἑβραῖο. Τό «Δευτερονόμιο» τήν καταγράφει λεπτομερῶς. Οἱ προφῆτες ὑπενθύμισαν κι' ἐτόνισαν τίς ὑποχρεώσεις πού ἀπορρέουν ἀπ' αὐτήν· ἔτσι ὁ Θεός ἔγινε ἐπίκεντρο καί ἄμεση παρουσία στή ζωή τοῦ Ἑβραίου, πού αἰσθανόταν σάν ἐντονη πραγματικότητα τό καταπληκτικό ὄν. Ὁ Θεός ἦταν ἀπαιτητικός, ἀλλά δίκαιος καί φιλεῦσπλαχνος. Ὅλα τά ἔθνη γι' αὐτόν ἀξίζουν λιγότερο ἀπό τό τίποτε⁽¹⁰⁾ ἀλλά τρέφει τό κοπάδι του σάν ποιμένας καί περισυλλέγει τά πρόβατα στήν ἀγκαλιά Του, βρίσκεται πάνω στήν κλίνη μας καί στό δρόμο μας, παρακολουθώντας ὅλες μας τίς κινήσεις.

Ἀκόμη καί ἂν δέν ἀποδεχόμαστε τήν ἰδέα ἐνός ἐκλεκτοῦ λαοῦ ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Θεοῦ ἢ μιᾶς κατὰ κυριολεξίαν συνθήκης, τῆς ὁποίας ἡ καταπάτησή ἐπιφέρει τήν τιμωρία, πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε ἓνα ρεαλισμό πού ὑπάρχει πίσω ἀπ' αὐτήν τήν πίστη. Μέσα καί πέρα ἀπό τό καμίνι τῶν θρησκειῶν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὔ-

τοκρατορίας, μόνον ὁ Ἑβραϊσμός ἐπέζησε γιὰ νὰ διαποτίσει τό Δυτικό Πολιτισμό καί νά τόν μεταρρυθμίσει σέ μεγάλο βαθμό, ἀφοῦ ἀπ' αὐτόν ἐκπορεύθηκε ὁ Χριστιανισμός. Καί ἡ γνώμη ὅτι ὅσοι δέν ὑπακούουν στή θέληση τοῦ Θεοῦ ὑποφέρουν γιὰ τίς παρανομίες τους, ἐξηγεῖται μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον ὑποφέρουν ἄτομα καί ἔθνη, γιὰ τό κακό πού διαπράττουν. Οἱ λόγοι τοῦ Ἱερεμία (23:2) «ἰδοῦ ἐγώ θέλω ἐπισκεφθεῖ ἐφ' ὑμᾶς τήν κακίαν τῶν ἔργων ὑμῶν, λέγει ὁ Κύριος» καί οἱ λόγοι τοῦ Goethe «ὅλα ξεπληρώνονται πάνω σ' αὐτή τή γῆ», εἶναι δύο διαφορετικοί τρόποι διατυπώσεως τῆς ἴδιας βασικῆς ἀλήθειας.

Ἄς ἐξετάσουμε τώρα ὁρισμένα ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς Θεοκεντρικῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς. Ἐδῶσε μίαν ἐμφαση στήν ἠθική, στή συμπεριφορά, ἡ ὁποία, κατά τήν γνώμη μου, δέν ὑπάρχει σέ τόσο μεγάλο βαθμό στίς ἄλλες θρησκείες. Ὁ Ἀδωναὶ ἦταν ἓνας Θεός τῆς δύναμης, ἀλλά ἦταν, ἐπίσης, Θεός τῆς εὐθύτητας καί ἀπαιτοῦσε καί ὁ λαός του νά εἶναι εὐθύς. Ἡ ρῆση τοῦ Matthew Arnold ὅτι ἡ συμπεριφορά εἶναι τὰ τρία τέταρτα τῆς ζωῆς, εἶναι ἐβραϊκή. Κανένας Ἕλληνας δέ θά μπορούσε νά σκεφτεῖ κάτι παρόμοιο. Ἡ ἀποψη αὐτή πέρασε στό Δυτικό Κόσμο καί ἀπό αὐτήν ἀπορρέει ἡ ἰδέα τοῦ ἁμαρτήματος. Οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἔχει συχνά παρατηρηθεῖ, δέν εἶχαν τέτοια ἀντίληψη. Γι' αὐτούς ἡ κακή πράξη εἶναι «ἁμαρτία», μιά παράλειψη, μιά πλάνη, μιά παραφωνία μέσα στήν ἁρμονία τοῦ σύμπαντος. Ἡ Καινή Διαθήκη χρησιμοποιεῖ τήν ἴδια λέξη, ἀλλά μέ καινούργια σημασία: ἡ κακή συμπεριφορά δέν εἶναι πλάνη ἀλλά ἀπ' εὐθείας προσβολή κατά τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός εἶναι τό ἀπόλυτον ἀγαθόν καί ἡ μή ὑπακοή στή βούλησή Του ἀποτελεῖ ἀδίκημα. Ἀπό τήν ἀντίληψη αὐτή ἀπορρέει μιά ἐπείγουσα ἀνάγκη, ἕνα βαθύ συναίσθημα εὐθύνης γιὰ καλή συμπεριφορά, πρᾶγμα ξένο γιὰ τόν Ἕλληνισμό. Οἱ Ἕλληνες βασίστηκαν στήν ἐπεξεργασία τῆς λογικῆς γιὰ τήν καταπολέμηση τοῦ κακοῦ. Γιὰ τοὺς Ἑβραίους προφῆτες τό κακό ἀποτελεῖ μιά θανάσιμη ἀσθένεια, πού δέν μπορεί νά ἀντιμετωπισθεῖ μέ μιά τόσο ἀργή καί ἀβέβαιη θεραπεία. Καί φυσικά ἡ γιαιρεία μπορεί νά ἐπιτευχθεῖ καλύτερα ἀπό ἐκείνους πού σκέπτονται μ' αὐτό τόν τρόπο καί πού διψοῦν γιὰ δικαιοσύνη.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἰουδαίων ἀποτελεῖ ἐπεξήγηση τῆς ἀνανεωτικῆς καί μεταρρυθμιστικῆς δυνάμεως τῆς ἐβραϊκῆς ἀντιλήψεως. Δέν ἦταν καλύτεροι ἀπό κανέναν ἄλλο λαό. Ἀπό τήν ἐποχή, πράγματι, τοῦ Μωϋσῆ ὡς τήν ἐποχή τοῦ Ἱερεμία καί μετέπειτα, ἡ ἱστορία τους, ὅπως παρουσιάζεται στήν Παλαιά Διαθήκη, θά μπορούσε νά χαρακτηρισθεῖ σάν καταγραφή παραπτωμάτων καί παλινδρομήσεων· ἀλλά κατόρθωσαν νά ξαναβροῦν τήν εὐθεία ὁδó. Καί τήν ἀποκατάστασή τους αὐτή ὀφείλουν στοὺς δασκάλους, πού εἶχαν τή δύναμη νά τοὺς κάμουν νά δοῦν τό σωστό. Οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν δασκάλων αὐτῶν ἦταν οἱ προφῆτες κι' ἡ ἀποτελεσματικότητά τους ὀφείλεται σέ τρεῖς παράγοντες. Εἶχαν τήν ἱκανότητα νά μὴν ἀπευθύνονται μονάχα σέ μίαν «Elite», ὅπως οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι, ἀλλά στόν κοινó ἄνθρωπο. Τό μήνυμά τους ἦταν θρησκευτικό καί φυσικό, ἀφοῦ καυτηρίαζαν τὰ κοινὰ παραπτώματα καί ἰδιαιτέρως τήν κοινωνική διαφθορά, καταγγέλλοντάς τα ὡς παραπτώματα κατά τοῦ Κυρίου. Καί ἐπειδὴ τὰ ἀντιμετώπιζαν σάν τέτοια, μιλοῦσαν μέ τέτοια δριμύτητα καί ἐπείγουσα ἀνάγκη ἐπανορθώσεως, πού προσεῖλκε τήν προσοχή καί συγκινοῦσε τήν καρδιά. Ἔτσι τίς ἐπαναλαμβάνόμενες ἀποστάσεις ἀκολουθοῦσαν διαδοχικῆς ἐπιστροφῆς στό σωστό δρόμο.

Ἡ ἴδια πρακτική ἐπείγουσα ἀναγκαιότης ἐπανορθώσεως ἐμφανίζεται καί στήν

θέση των Ἑβραίων ἀπέναντι στά κοινωνικά προβλήματα. Ὁ Πλάτων καί ὁ Ἀριστοτέλης, ὁπαδοί τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἦταν πλήρως ἐνημερωμένοι σχετικά μέ τίς ἀδικίες πού προέρχονται ἀπό τήν ἀνιση κατανομή τοῦ πλούτου στήν κοινωνία καί στούς «Νόμους» ὁ Πλάτων ἐθέσπισε τόν κανόνα ὅτι κανένας πολίτης δέν ἔπρεπε νά ἔχει τέσσερις φορές περισσότερο πλοῦτο ἀπό οἰονδήποτε ἄλλο⁽¹¹⁾ καί ἀποκηρύσσει τή λαϊκή ἀποψη ὅτι ὁ στόχος τοῦ κράτους εἶναι νά γίνει «ὅσο τό δυνατόν πλουσιότερο καί μεγαλύτερο καί στήν ξηρά καί στή θάλασσα». Ἀλλά ἡ ἐπίθεσις τῶν Ἑβραίων προφητῶν κατά τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας εἶναι πολύ περισσότερο ἀμεση, ὅπως ἡ καταδίκη ἀπό τόν Ἀμός τοῦ πλουσίου ἐκείνου πού λέει: «Θά χτίσω γιά τόν ἑαυτό μου ἓνα μεγάλο σπίτι καί εὐρύχωρα δωμάτια καί θά βάλω ταβάνια ἀπό κέδρο καί θά τό βάψω μέ κιννάβαρι» ἡ τῶν ἐμπόρων πού λένε: «Πότε θέλει παρέλθει ὁ μήν διά νά πωλήσωμεν γεννήματα καί τό Σάββατον διά νά ἀνοίξωμεν σίτον, σμικρύνοντες τό ἐφά καί μεγαλύνοντες τόν σίκλον καί νοθεύοντες τά ζύγια τῆς ἀπάτης;»⁽¹²⁾

Ὁ Ramsay Macdonald εἶχε δίκιο πού εἶπε ὅτι τό σύγχρονο κοινωνικό πρόβλημα μπορεῖ νά βρεθεῖ στούς προφήτες. Δέν πρέπει νά καταπλήσσει τό γεγονός ὅτι τό κίνημα γιά κοινωνική μεταρρύθμιση, πού ἄρχισε τόν 18ον αἰῶνα νά μεταμορφώνει τήν κοινωνία μας, διαπνέεται ἀπό τό ἐβραϊκό πνεῦμα. Στήν Ἀγγλία, ἡ Elizabeth Fry, ἡ μεταρρυθμίστρια τῶν φυλακῶν, ὁ William Wilberforce, ὁ πρωτοπόρος τῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τοῦ δουλεμπορίου καί ὁ Shaftesbury, ὁ πρόμαχος τῶν νομοθετικῶν πράξεων γιά δουλειά στά ἐργοστάσια, δέν ὀφείλουν τίποτε στόν Ἑλληνισμό.

Τό πάθος γιά τή δικαιοσύνη εἶναι ἓνα ἀπό τά ἀποτελέσματα τῆς θεοκεντρικῆς κοσμοθεωρίας. Ἕνα ἄλλο εἶναι ἡ βεβαιότητα γιά τόν τελικό θρίαμβό της, πού χαρίζει ἓνα αἶσθημα ἀσφαλείας, ὅσο καί ἀναγκαιότητας, καί τελείως ξένο στόν οὐμανισμό καί πού ἀποτελεῖ τήν πηγὴ ἀκατάπαυστων προσπαθειῶν καί ἐγγύηση ἐπιτυχίας. Ὁ Ἰουδαῖος ἡ Ὁ Χριστιανός εἶναι βέβαιος ὅτι, ὅποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι τά φαινόμενα, ἡ νίκη θά εἶναι δική του. «Καί οἱ λελυτρωμένοι τοῦ Κυρίου θέλουν ἐπιστρέψει καί εὐφροσύνη αἰώνιος θέλει εἶσθαι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν. ἰαί ἡ λύπη καί ὁ στεναγμός θέλουν φύγει».⁽¹³⁾ Αὐτούς τοὺς λόγους εἶπε ὁ Ἡσαῖας στούς ἐξόριστους τῆς Βαβυλώνας καί ἐπειδὴ, ἴσως, δισαθάνθηκε κάποιον συναίσθημα δυσπιστίας στό ἀκροατήριό του, συνέχισε μέ τήν ἀκαταμάχητη ἐπιχειρηματολογία: «Ἐγώ, ἐγώ εἶμαι ὁ παρηγορῶν ὑμᾶς. Σὺ τίς εἶσαι καί φοβεῖσαι ἀπὸ ἀνθρώπου θνητοῦ καί ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, ὅστις θέλει γίνει ὡς χόρτος· καί ἐλθσάμενος Κύριον τόν Ποιητὴν σου;»⁽¹⁴⁾ Αὐτό εἶναι ἓνα ἀπὸ τά δῶρα τοῦ Ἑβραϊκοῦ - ἡ ἀκλόνητη πίστις στήν ἀρετή, γιά τήν ὁποία ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγε στούς κατηχούμενους νά τή χαίρονται πάντοτε. Ὁ χρόνος δικαίωσε τήν παραδοξολογία τοῦ Ἡσαῖα. Ἡ Ἀσσυρία χάθηκε. Ἡ Βαβυλωνία χάθηκε. Τό ἴδιο καί ἡ Περσία κι' ἡ Ρώμη. Ἀλλά αὐτό, μικρὸ ἀβοήθητο ἔθνος πού ἀπὸ πάνω του πέρασαν οἱ στρατιές τους, ὑπάρχει ἀκόμη ἀνάμεσά μας. Ὁ Ἑβραῖος ἐπέζησε παρ' ὅλη τήν καταφρόνιαν καί τοὺς διωγμούς ἐκατονταετιῶν ἀπὸ ὅ,τι πιὸ σοφὸ καί πιὸ ἰσχυρὸ ὑπῆρχε στή γῆ. Ἐπέζησε χάρις στήν πίστιν. Τό ἴδιο πνεῦμα, πού πηγάζει ἀπὸ τήν ἴδια ρίζαν, ἐνέπνευσε καί ἐνίσχυσε ὁχι μονάχα τοὺς μάρτυρες καί τοὺς ἀγίους τοῦ Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ, ἀλλὰ ἀμέτρητα ἑκατομμύρια κοινῶν ἀνδρῶν καί γυναικῶν.

Ἐκαμὰ μιά σύγκριση Ἑλληνισμοῦ καί Ἑβραϊσμοῦ, οἱ ὁποῖοι ὅμως δέν εἶναι ἀντίθετοι μεταξύ τους. Ἀνταποκρίνονται σέ διαφορετικὲς ἀνάγκες τοῦ πολυσύνθε-

του δημιουργήματος, πού λέγεται "Άνθρωπος, κι' ό καθένας αποκαλύπτει τίς δυνάμεις πού κρύβει ή φύση του. Στόν Έλληνισμό συναντούμε τό πρότυπο του άνθρώπου, όπως τό έχει περιγράψει ό Shakespeare: «Πόσο αξιοθαύμαστο έργο εΐναι ό άνθρωπος! Πόσο εύγενές σέ λογική! Πόσο άπεριόριστες ίκανότητες έχει! Πόσο έκφραστικός κι' αξιοθαύμαστος εΐναι σέ μορφή και σέ κίνηση! Πόσο μοιάζει στήν πράξη μέ άγγελο και πόσο μοιάζει στήν αντίληψη μέ Θεό! Ή όμορφιά του κόσμου! Ό βασιλιάς τών ζώων!». Στόν Έβραϊσμό βρίσκουμε τό πρότυπο του άνθρώπου ως ήθικού όντος, του άντλεϊ τή δύναμή του από κραταιά θρησκευτική πίστη. Όποιαδήποτε αποδυνάμωση του ενός ή του άλλου πρότυπου κάμνει φτωχότερο τό βαθύτερο νόημα του Δυτικού Πολιτισμού.

Τί μπορούμε νά πούμε γιά τόν Έβραϊσμό και τόν Έλληνισμό τής έποχής μας; Καί οι δυό βρίσκονται σέ μερική κάμψη, σέ μία στιγμή πού τά ιδεώδη τους εΐναι περισσότερο χρήσιμα από κάθε άλλη φορά. Ή έποχή μας εΐναι από μία άποψη ελληνική, άφου τά πιό χαρακτηριστικά γνώρισμά της έξαρτώνται από τή λογική και τήν έφαρμογή της στή ζωή. Άλλά εΐναι ένας Έλληνισμός μέ κάποια διαφορά. Ή ίδιουσυστασία του θυμίζει τήν Ίωνική Φιλοσοφία μέ τήν κοσμική έπιστημονική κλίση της παρά μέ τίς ιδέες του Πλάτωνα ή του Άριστοτέλη ή τών Στωϊκών. Ό Έβραϊσμός, μέσω τής χριστιανικής εξέλιξέως του, κυρίως, άσκει άκόμη βαθειά έπιρροή και έμμεσα, όπου δέν μπορεί άμεσα, διαποτίζει τή ζωή μας. Τά ήθικά Ιδεώδη, πού έγιναν άποδεκτά και άποτελούν μέρος του Δυτικού Πολιτισμού επί αιώνας, δέν μπορούν νά εξαφανιστούν γρήγορα. Τά ιδεώδη, όμως, αυτά και, κυρίως, οι θεμελιώδεις άρχές από τίς όποιες βασικά έξαρτώνται, έχουν έξασθενήσει επικίνδυνα.

Τά συμπεράσματα εΐναι καθαρά. Ποιά εΐναι τά νέα, τά σημαντικά χαρακτηριστικά τής έποχής μας; Πολλοί άνθρωποι θά άπαντήσουν ότι εΐναι ή έπιστήμη και ή τεχνική, ή άτομική βόμβα, τό κράτος πού φροντίζει γιά τήν εύημερία τών υπηκόων του. Δέν νομίζω πώς αύτή εΐναι σωστή άπάντηση. Όλα τά παραπάνω εΐναι μονάχα τό κορύφωμα τών συσσωρευμένων δυνάμεων, πού από πολύ καιρό βρίσκονται σ' ένέργεια. Τό νέο, τό μοναδικό γνώρισμα του αιώνα μας, εΐναι ή έμφάνιση δύο φιλοσοφικών συστημάτων, ξένων πρós τό Έβραϊσμό και τό Χριστιανισμό και μία αντίφασή τους: ό Ναζισμός και ό Ρωσικός Μαρξισμός, μέ τίς τρομερές συνέπειές τους. (Δέν έννοώ τόν Κομμουνισμό, πού εΐναι μία οικονομική θεωρία, τήν όποία όποιοσδήποτε Χριστιανός ή Έβραϊός θά μπορούσε νά άποδεχτεί). Στήν ιστορία βέβαια έχουν έμφανισθεί πολλοί άνηλεείς και άσυνείδητοι άνθρωποι πού «σφράγισαν τίς πύλες τής εύσπλαχνίας γιά τήν ανθρωπότητα». Οί σύγχρονες, όμως, αυτές φιλοσοφίες διαφέρουν και εΐναι πολύ πιό φοβερές. Έδώ έχουμε πολιτισμένα έθνη, πού καταπιάνονται μέ θεωρίες οι όποιες άποστρέφονται όχι μόνον τίς χριστιανικές άξίες αλλά τίς κοινές ανθρωπινες άρετές. Αύτές εΐναι οι νέες «θρησκείες» πού ξεφύτρωσαν γιά νά καλύψουν τό κενό πού δημιουργήθηκε από τήν υποχώρηση τής παλαιότερης θρησκείας. Αύτές εΐναι οι σημαντικές και δυσοίωνες καινοτομίες του 20ου αιώνα. Κοντά σ' αυτές, ή αύξηση τής έγκληματικότητας και ή χαμηλή στάθμη του λαϊκού μας πολιτισμού, όπως καθρεπτίζεται στό φτηνό πνευματικό Τύπο, στήν παγκόσμια όργάνωση τών στοιχημάτων και σέ άλλους τομείς, άποτελούν μικρότερα κακά, μολονότι εΐναι άρκετά σοβαρά.

Ποιές προοπτικές υπάρχουν γιά βελτίωση τών πραγμάτων; Όρισμένοι άνθρωποι περιμένουν θεραπεία από τή βελτίωση τών κοινωνικών συνθηκών, αλλά του-

το δέν πρόκειται ν' αλλάξει πολύ τήν κατάσταση, μολονότι μπορεί νά εξαλείψει μερικά χτυπητά κακά. Εἶναι ἀπλοϊκό νά ταυτίζει κανεῖς τήν ὑλική ἀνεση μέ τήν ἀρετή. Ἄλλοι βλέπουν σάν φάρμακο τήν ἐπιστήμη καί τήν πρόοδο τῆς ψυχολογίας καί τῆς κοινωνιολογίας. Δέν ὑποτιμῶ τή σημασία τους, ἀλλά ὅσοι ἀνακαλύπτουν σ' αὐτά τήν πανάκεια διαπράττουν ἕνα παλιό σφάλμα, πρὸς τὸ ὁποῖο εἶναι ἐπιρρεπεῖς οἱ διανοούμενοι - στήν ταύτιση δηλαδή τῆς ἀρετῆς μέ τή γνώση. Ἡ ζωὴ διαφεύδει μιά τέτοια γνώμη καί ἐπιβεβαιώνει τὰ λόγια τοῦ Newman: «Σκόπε τὸ γρανίτινο βράχο μέ μιά ξυριστική λεπίδα ἢ δέσε τὸ πλοῖο μέ μεταξωτὴ κλωστή. Τότε μπορείς νά ἐλπίζεις ὅτι μέ τόσο λεπτά καί εὐαίσθητα ἐργαλεῖα, ὅπως εἶναι ἡ ἀνθρώπινη γνώση καί ἡ ἀνθρώπινη λογικὴ, θά παλαίψεις ἐναντίον τῶν γιγάντων, ἐναντίον δηλαδή τοῦ πάθους καί τῆς ἀλαζονείας τοῦ ἀνθρώπου».

Καμμία ἀμφιβολία γιὰ τήν ἀξία τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας, τῆς αὐξήσεως τῶν γνώσεων, ἀλλά ἡ οποιαδήποτε δραστικὴ καί μόνιμη βελτίωση προέρχεται μέ τήν ἀλλαγὴ τῆς καρδίας καί τῆς βούλησης. Καί καμμία δύναμη ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θρησκεία δέν μπορεί νά κατορθώσει αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἀφοῦ μόνη ἡ θρησκεία εἶναι ἱκανὴ νά περιλάβει καί νά ἐξουσιάζει τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ στό σύνολό της. Πράγματι οἱ ἄνθρωποι δέν μποροῦν νά ζήσουν πολὺ καιρὸ χωρὶς κάποια θρησκεία. Ὅταν ἀπουσιάζει ἡ θρησκεία, ἐπικρατεῖ πνευματικὴ κατὰπτωσις, ἕνα συναίσθημα ἀνησυχίας καί ἀπαισιοδοξίας. Εἶναι τὸ συναίσθημα τοῦ Hamlet:

Πόσο ἀνιάρές, ἀνούσιες καί ἀσύμφορες μοῦ φαίνονται ὅλες τοῦ κόσμου οἱ συνήθειες!

Ὁ κόσμος ἀναρωτιέται ἂν πράγματι ὑπάρχει κάτι ἀληθινὰ ἀξιόλογο. Γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα οἱ ὑλιστικοὶ στόχοι εἶναι δυνατό νά ἀποσπάσουν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ συναισθηματικὸ τους κόσμο, ἀλλά δέν μποροῦν νά τοὺς ἱκανοποιήσουν γιὰ μακρύτερο διάστημα οὔτε κἂν ἐκείνους πού τοὺς πέτυχαν. Ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται κάτι περισσότερο ἀπὸ τήν ὑλιστικὴ εὐημερία. Ὅλα εἶναι διαμελισμένα ὥσπου κάποια πίστη θά τὰ συνενώσει καί θά προσδώσει σ' αὐτὰ ἕνα ἰδανικόν, ἕνα ἀξιόλογο σκοπόν.

Εἶδαμε νά συμβαίνει αὐτὸ στὶς μέρες μας στὴ Γερμανία, τὴ Ρωσία καί τὴν Κίνα. Μία «θρησκεία» τίς ἔχει μεταμορφώσει. Ἄν καί δέν ἱκανοποιεῖ ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὄρου, ὀνόμασα τὸ Ναζισμό καί τὸ Ρωσικὸ καί Κινέζικο Κομμουνισμό θρησκείες, ἐπειδὴ ἔχουν ὀρισμένα χαρακτηριστικὰ τῆς θρησκείας. Ὁ Ναζισμὸς ἀφύπνισε τὴ Γερμανία ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἀδυναμίας καί τῆς ἀπελπισίας, ὁ Κομμουνισμὸς ἀφύπνισε τὴ Ρωσία καί τὴν Κίνα ἀπὸ ἕνα μακροχρόνιο ὕπνο ἀπραξίας καί ἔδωσε σ' αὐτοὺς τοὺς λαοὺς, προσωρινὰ τουλάχιστον, ἕνα συναίσθημα ὑψηλῆς ἀποστολῆς, μίαν ζωτικότητα πού ἀπελευθέρωσε τὴ λανθάνουσα ἐνεργητικότητά τους καί μεταμόρφωσε τὴ ζωὴ τους. Δέν εἶναι οἱ ρατσιστικὲς καί οἰκονομικὲς θεωρίες πού πραγματοποιοῦσαν αὐτὴ τὴ μεταβολή, ἐκτὸς ἴσως μίαν μικρὴν μειότητάς, ἀλλὰ τὸ ὄραμα ἐνὸς καινούργιου κόσμου, πού διακήρυξαν ὁ Ναζισμὸς καί ὁ Κομμουνισμὸς, ἡ ἐκκλησιὰ τους στὸν ἰδεαλισμὸ καί τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοθυσίας γιὰ τὸ κοινὸ καλόν, πού εἶναι ἔμφυτα στὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐπίδρασις μιᾶς θρησκείας. Ἐναπομένει νά δοῦμε ἂν αὐτές οἱ «θρησκείες» κατέχουν τίς ιδιότητες μιᾶς ἀληθινῆς θρησκείας — τὴ δύναμη δηλαδή τῆς ἐπιβίωσης, τῆς ἀναζωογόνησης καί τῆς ἀνανέωσης τῶν συνθημάτων τους. Ὁ Ναζισμὸς εἶναι προφανές ὅτι

δέν κατείχε αυτή τή δύναμη, μολονότι μερικοί σπινθήρες του υπάρχουν ακόμη στη Γερμανία.

Μιά θρησκεία μπορεί νά εἶναι βέβαια καλή ἢ κακή. Ὁ Ναζισμός, πού μεταμόρφωσε τό γερμανικό λαό, καί ὁ Κομμουνισμός, πού προκάλεσε ἀναστάτωση στή Ρωσία, εἶναι κακές θρησκείες. Κί' οἱ δύο φυσικά κάμνουν ἐκκληση στά εὐγενή ἐνστικτα τῆς ἀνθρώπινης φύσης· ἀλλά ἡ πρώτη βασιζόταν στό παράλογο δόγμα τῆς φυλετικῆς ἀνωτερότητας, ἡ ἄλλη στή θεωρία τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἡ πρώτη ὑπῆρξε συνεπής μέ τό Μπέλσεν καί τοὺς θαλάμους ἀερίων τοῦ Ἄουσβιτς, ἡ ἄλλη μέ τίς ἀνελέητες ἐκκαθαρίσεις καί ἐξορίες καί μέ τήν πλήρη ἀδιαφορία γιά τήν ἀνθρώπινη δυστυχία. Ὁ Ἰουδαϊσμός καί ὁ Χριστιανισμός εἶναι πολύ διαφορετικές θρησκείες. Καί οἱ δύο, πράγματι, καί εἰδικά ὁ Χριστιανισμός, ἔχουν μαῦρες σελίδες στήν ἱστορία τους, ἀλλά οἱ σελίδες αὐτές δέν ἀπορρέουν ἀπό τίς θεμελιώδεις ἀρχές τους, τῇ διδασκαλίᾳ δηλαδή τῶν προφητῶν ἢ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καί οἱ δύο παρουσιάζουν περιόδους ληθάργου, ἀλλά βρῆκαν τή δύναμη νά ἀφυπνίσθουν ἀπό τόν ὕπνο. Πρός αὐτές πρέπει νά ἀτενίσουμε καί τοῦτο σημαίνει, ὅσον ἀφορᾷ τήν Εὐρώπη καί τήν Ἀμερική, κυρίως πρὸς τό Χριστιανισμό, ἂν θέλουμε ὁ Δυτικός Πολιτισμός, μέ τίς ἱστορικές του παραδόσεις καί τίς ἀπειρες δυνατότητές του, «νά ἀποβάλει τό παλιό, ὅλο ρυτίδες, δέρμα τῆς διαφθορᾶς, νά ξεπεράσει αὐτά τὰ παθήματα καί νά ξαναγίνει νέος, μπαίνοντας στοὺς ἐνδοξοὺς δρόμους τῆς ἀλήθειας καί τῆς ἀρετῆς, ὅπου εἶναι πεπρωμένο νά διαδραματίσει μεγάλο καί τιμητικό γι' αὐτόν ρόλο στίς ἐπόμενες γενεές».

---

1. Ι: 22 - 23.

2. Θουκυδίδης, ΙΙ:38

3. Δευτερονόμιον 28:13,14

4. Ψαλ. 95:5

5. Ψαλ. 19:1

6. Μιχαῖας, 6:8

7. Χριστιανική αἵρεση πού ἀρνεῖται τό δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδας (σημ. Μεταφ.)

8. Κορινθ. Α, 8:6

9. Πολιτεία, 444

10. Ἰδέα παρμένη ἀπό τόν Ἡσαΐα, 40:17

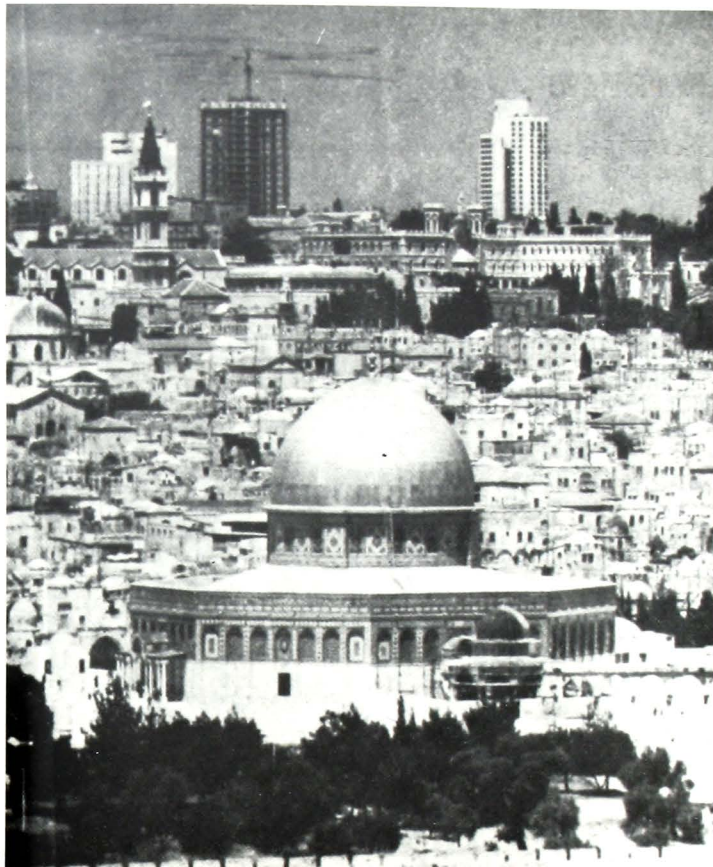
11. Βλέπε τή συζήτηση περὶ πλούτου «Νόμους», 742 - 744

12. Βλέπε, Ἀμώς, 8:5

13. Βλέπε, Ἡσαΐα, 51:11

14. Βλέπε, Ἡσαΐα, 51:12,13

Μιά πανοραμική άποψη της Ίερουσαλήμ. Τό μουσουλμανικό τζαμί, ή παλιά πόλη και οι υπερασύγχρονες οικοδομές, στο βάθος. Τό κέντρο τριών μονοθεϊστικών θρησκειών: Χριστιανισμού, Ιουδαϊσμού και Μωαμεθανισμού. Μιά πόλη χτισμένη από πέτρα, άφοϋ νόμος ειδικός άπαγορεύει, έδώ και κάμποσες δεκαετίες, τή χρήση άλλου υλικού, γιά τήν άνέγερση οικοδομών. Άπλώνεται πάνω σέ λόφους ή πιό επίμαχη πόλη τής άνθρωπότητας. Χριστιανοί, Σταυροφόροι, Μωαμεθανοί και Έβραίοι, έχουν άγωνιστεί γιά νά τήν ύποτάξουν στό πέρασμα τών χρόνων. Μετά τόν πόλεμο τού '67, τήν έχει καταλάβει τό Ίσραήλ.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΙ ΣΤΟ ΙΣΡΑΗΛ

Ή ομάδα Έλλήνων δημοσιογράφων (κ.κ. Σπ. Δρόσος «Βραδυνή», Κ. Ίορδανίδης «Ταχυδρόμος», Γ. Λεονταρίτης «Άκρόπολις», Γ. Λιάνης «Νέα» και Σπ. Παπαγεωργίου «Έστία») έπεσκέφθησαν πρόσφατα τό Ίσραήλ. Σέ σειρά άρθρων τους, πού δημοσιεύθηκαν στόν άθηναικό Τύπο, μετέδωσαν τίς έντυπώσεις τους από τό ταξίδι.

Σάν χαρακτηριστική κατακλείδα τών έντυπώσεών τους άναδημοσιεύουμε τό τελευταίο άρθρο τής σειράς τού κ. Γ. Λιάνη («Νέα», 29 - 1 - 1980), μέ τίτλο: ΙΣΡΑΗΛ: Ή διαρκής «Έξοδος».

Μεγάλη χαρά νά περπατώ στά σταυροδρόμια τής Άνατολής και νά βλέπω αυτές τίς άλλόκοτες, γεμάτες μυστήριο φάτσες νά περνοδιαβαίνουν στους δρόμους. Είμαι στήν Ίερουσαλήμ, πού λογαριάζεται βασίλισσα τών πόλεων όσο και ή Κωνσταντινούπολη και χαζεύω τήν άτέλειωτη φυλετική και θρησκευτική πανσπερμία. Έβραίοι και θρησκοί μέ τά χαρακτηριστικά τους φεσάκια και τή διάχυτη πανουργία στό πρόσωπο, Άραβες μέ γοητευτικά μελαχροινά πρόσωπα, νέες Έβραιοπούλες, κορίτσια μέ τέλεια κορμιά και καταπράσινα, γκρίζα ή γαλαζοπά μάτια. Όλη ή Άνατολή θαρρείς πώς χύθηκε στίς κουτίες τής Ίερουσαλήμ. Πλούσιες διασταυρώσεις φυλών και αϊμάτων: Γαλιλαίοι, Σαμαρείτες, Βεδουίνοι, ράτσες σέ χίλιες και μία συνταγές, άφοϋ πέρασαν από χίλιες και μία δοκιμασίες.

Οί Άγιοι Τόποι. Ό κήπος τής Γεθσημανής, ό λόφος τών Έλαιών, ό φριχτός Γολγοθάς, ό Πανάγιος Τάφος. Και όχι πολύ μακριά, ή μαγεία τών άραβικών παζαριών, τά στενοσόκακα τής Ίεριχούς, πού χάνονται στήν ομίχλη τού χρόνου. Άν σήσεις αυτί, άφουγκράζεσαι τή ρόδα τής ιστορίας, καθώς έρχεται μέ πάταγο, από τό βάθος τού χρόνου.

Πανάρχαιοι πολιτισμοί πού γαλουχήθηκαν στήν κούνια τής Βίβλου. Τά μέρη όπου πάτησε ό Ναζωραίος, τό παλιό τείχος μέ τά μουράγια, τίς πολεμίστρες και τίς καστρόπορτες και κάθε τόσο οι Παλαιστίνιες μέ τίς κελεμπίες και τούς κεντημένους μποξάδες και λάγνες Έβραιοπούλες, πού έκφράζουν τό σφριγηλό παρόν τού σημερινού Ίσραήλ.

Θάθελα νά κλείσω αυτές τίς ταξιδιωτικές έντυπώσεις μέ λόγια πού νάναι υπέρ τών Έβραίων, γιατί άληθινά αυτά θά είναι και τά πιό άληθινά και τά πιό σίγουρα, καθώς κι έ-

Μιά ομάδα από μαυρένδυτους Έβραίους. Κάποιοι από αυτούς, κρατώντας τὰ χρυσοκέντητα μαξιλάρια στά χέρια τους, άπομακρύνονται από το Τείχος τών Δακρύων. Λέει ή παράδοση ότι έχει χτιστεί στά χρόνια του βασιλιά Σολομώντα, από τούς άπορους Έβραίους. Έκατοντάδες πιστοί κάτοικοι του Ισραήλ, αλλά και Έβραίοι επισκέπτες, από κάθε γωνιά τής Γής, επισκέπτονται και προσεύχονται στό σημείο αυτό. Σε αντίθεση με τούς Χριστιανούς ή με τούς Μουσουλμάνους, οι Έβραίοι, όταν προσεύχονται, δέν είναι άκίνητοι. Γιατί ή Βίβλος γράφει, πώς πρέπει νά κουράζεται τό πνεύμα και τό σώμα τών πιστών, τήν ώρα πού άπευθύνουν προσευχή πρós τό Θεό τους.

γώ δέν πρέπει νά τό κρύψω, ότι ή-μουννα στά μικράτα μου άντισημί-της. Εύκολα ξεχωρίζεις τούς Έβραίους στή στράτα σου. Τή μοι-ρόγραφτη φυλή, όπως τή λέει ο Κα-ζαντζάκης, πού είναι ή πρώτη στο καλό και στο κακό και πού συχνά χαλάει τήν ισορροπία του κόσμου.

Οι Έβραίοι με τήν ιδιαίτερη ψυχοσύνθεσή τους, με τήν άέ-ναη προσωπική τους τραγωδία, είναι, κατά τή γνώμη μου, ένας λαός από τούς λίγους πού διατυ-πώνει διαχρονικά ένα πρωτοφα-νές πάθος, μέσα από διωγμούς και αίματα. Ή επιβίωσή τους φανερώνει ότι οι ζωογόνες δυ-νάμεις του ανθρώπου, όταν βρί-σκονται σε άλληλουχία, πετυχαί-νουν νά ξαναλειτουργεί τό θαύ-μα στήν εποχή μας.

Ή αν ή γεωμετρία τής δόξης των Έβραίων είναι μοναδική σε παγκό-

σμια κλίμακα, μοναδικές είναι και οι πνευματικές ικανότητες αυτού του λαού, πού σήμερα λογαριάζεται ά-πό τούς πιο σκληρούς και πού έχει τήν παγκόσμια κοινή γνώμη στραμ-μένη ενάντιά του.

«Αιώνες φαρμάκι, γενιές φαρμά-κι», οι Όβριοί, με τήν μπουκιά του θανάτου πιο συχνά στο στόμα παρά τό ψωμί, πέτυχαν στά χρόνια τής διασποράς νά γίνουν επαναστάτες στους τόπους πού ζούσανε. Με ό-πλο τους τό πνεύμα, τήν πανουργία και, μερικές φορές, τή δολοπλοκία, άνάτρεψαν καθεστώτα και τυράν-νους, για νά φέρουν δικαιοσύνη και στίς μέρες μας πάλι, με τήν παντο-δύναμη οικουμενική κυβέρνηση του Σιωνισμού, έλέγχουν τον κό-σμο μας. Αυτοί οι άπάτριδες γίνον-ται οι επαναστατικοί πυρήνες σε όλα τά μέρη τής γής και βέβαια άκο-λουθοΰσαν σφαγές, όμως, ο παντο-

δύναμος νόμος τής έπιλογής μακρο-χρόνια λειτουργούσε σε όφελός τους. Τήν τσαρική Ρωσία κι αυτοί τήν τίναξαν στον άέρα. Ο Μάρξ, ο προφήτης τής σύγχρονης θρη-σκείας τής Ισότητας, Έβραίος ήταν. Αυτός ο λαός, πού δονείται από Μεσσιανικές λαχτάρες, έσμιξε με τά όράματα του Ρούσου άδικημέ-νου και τίναξε τό πιο βάρβαρο κα-θεστώς στον άέρα.

Όμοψυχία

Ή ανεβαίνω πρós τά Ίεροσόλυμα. Έχω στο μυαλό μου ποιά τάχατες είναι τό μυστικό για νά μπορέσει νά ήσυχάσει αυτός ο λαός και νά ζήσει ειρηνικά με τούς Παλαιστινίους και τούς Άραβες τριγύρω; Στο στενό φαράγγι τής ψυχής των Έβραίων συνωστίζονται τά άνείπωτα χρόνια καημών και δυστυχίας. Αυτά είναι πού τούς ζύμωσαν με τή βία και τή

βαρβαροτητα. Στην άλλη πλευρά λύεται και ξεσπά το δράμα των Παλαιστινίων, το υπόκωφο δράμα του λαού που έχασε τη γη του και τη γυρεύει απελπισμένος για να ζήσει. Για τους Έβραίους σήμερα, τρία γράμματα, τὰ ΠΛΟ, αντιπροσωπεύουν τρεις επικίνδυνες όχεντρες!

Για τους Παλαιστινίους το 'Ισραήλ πρέπει να σβηστεί από το χάρτη! Πώς θα ισορροπήσει η ζυγαριά και πώς θα έλθει η συνύπαρξη; Τήν όμοφυχία που συνάντησα στους 'Ισραηλίτες δέν τήν συνάντησα σέ κανένα άλλο λαό. 'Από τό πίο ταπεινό κορίτσι στά κιμπούτς, μέχρι τους άνώτατους άρχοντες, στό στρατό και στην κυβέρνηση, έγγράφεται η Καινή Διαθήκη αυτού του λαού, που θέλει μέ κάθε τρόπο να ζήσει.

Έμās μās συνόδευε ό 'Ιακώβ, που έζησε δεκαέξι χρόνια στη Θεσσαλονίκη, άκούραστος, εύγενικός, πρόθυμος, διαλεγμένος θαρρείς από ηλεκτρονικό έγκέφαλο για τη δουλειά που του άναθέσανε. Μορφωμένος, σπουδάσε ιστορία, αλλά και μέ έμπειρίες δυό πολέμων. Σωβινιστής, αλλά και δίκαιος, μās έλεγε:

«Μέ τους 'Ελληνες είμαι 100% 'Ελληνας και μέ τους Έβραίους 100% Έβραίος!» Πέντε μέρες πρωί και βράδυ μαζί και δέν του άποσπάσαμε ούτε μία λέξη που να μην ήθελε να μās τήν παραδώσει... 'Αντίθετα, μέ τήν έξυπνάδα του και τη μαστοριά του, εύκολα μάθαινε από μās ό,τι ζητούσε...

Τόπα και στό πρώτο μου ρεπορτάζ ότι είναι δύσκολο να μιλήσεις για μία χώρα όπου έζησες έξι μέρες. 'Αλλά για να καταλάβουμε τό 'Ισραήλ θά πρέπει να σκεφτούμε πώς δέν υπάρχει ούτε ένας Έβραίος που να μην πιστεύει ότι τό

δίκιο είναι μέ τό μέρος του. Δέν υπάρχει ούτε ένας Έβραίος που να μην έχει πολέμηση για τήν πατρίδα του. Οι σημερινοί σαραντάρηδες, έχουν τήν έμπειρία τεσσάρων πολέμων και καταλαβαίνει κανένας τί σημαίνει αυτό. 'Ο λαός αυτός, έπιζητώντας τήν ειρήνη δέν φοβάται τόν πόλεμο. Είναι έτοιμος κάθε στιγμή να θυσιάσει, γιατί γνωρίζει ότι δέν έχει περιθώρια να μην κερδίζει τήν κάθε μάχη. 'Από τό 70 μ.Χ., όταν ό Ρωμαίος στρατηγός Τίτος Ισοπέδωσε τήν 'Ιερουσαλήμ μέχρι σήμερα, ό έβραϊκός λαός βρίσκεται σέ μία διαρκή Έξοδο, προσπαθώντας να κατακτήσει τό δικαίωμα να ζήσει στους τόπους που κάποια στιγμή βρέθηκε σαν μειονότητα. Μέ έξι όδυνηρές σκλαβιές από Ρωμαίους, Βυζαντινούς, Άραβες, Σταυροφόρους, Μαμελούκους και 'Οθωμανούς, ξέρε ότι δέν του μένει κανένα, άλλο περιθώριο.

'Από τό 1878, που άναβίωσε η σύγχρονη έβραϊκή ζωή και από τό 1897 που ό ιδιοφυής Θεόδωρος 'Ερτζλ συνέλαβε τήν ιδέα του πρώτου σιωνιστικού συνεδρίου, μέ πέντε διαδοχικές μεταναστεύσεις τό 'Ισραήλ κατάφερε να υπάρχει σαν κράτος, παρά τό όλοκαύτωμα που γνώρισε από τό Ναζισμό, μεταξύ 1939 — 1945, όταν 6 έκατομύρια παιδιά του σφαγιάστηκαν από τους Ναζί!

Σήμερα από τη Γαλιλαία, τη Σαμάρεια, τήν Τιβεριάδα, μέχρι χαμηλά στο Σινά, εκτείνονται τά κιμπούτς. Σοσιαλιστικά χωριά που μεταμορφώσανε τη ζωή των απλών ανθρώπων, αλλά που όμως έξυπηρετούν τον κρατικό καπιταλισμό και τίς διασυνδέσεις του μέ τό διεθνές κεφάλαιο και, κατ' επέκταση, μ' αυτό που όνομάζουμε ίμπεριαλισμό. Τά κιμπούτς είναι έθελοντικός

σοσιαλισμός, όπου η περιουσία του χωριού άνήκει σέ όλους, όπου οι κάτοικοι δέν πληρώνονται για τη δουλειά τους, αλλά όπου όλες τους οι άνάγκες ικανοποιούνται από τήν Κοινότητα. Έκπαίδευση, σπόρ, ψυχαγωγία, διακοπές, έπιμόρφωση, τά πάντα προσφέρονται από τό κιμπούτς. Τά πρώτα αυτά χωριά, που γεννήθηκαν στις άρχές του αιώνα, ξεκίνησαν σαν άποκλειστικά άγροτικά, αλλά σήμερα άνθίζει στα περισσότερα μία εξαιρετικά λεπτή βιομηχανία! Διακόσια πενήντα κιμπούτς, μέ 120.000 κατοίκους, έχουνε μεταμορφώσει προς τό καλύτερο τη ζωή των Έβραίων, χωρίς βέβαια να έχουν έπιλύσει τά αιώνια ανθρώπινα προβλήματα της μοναξιάς και της ύπαρξιακής άγωνίας. Οι κάτοικοι των κιμπούτς δέν έχουν τό δικαίωμα της άπεργίας κι όταν οι σιδηρουργοί ή οι οικόδομοι του 'Ισραήλ κατέβουν σέ άπεργία, οι αντίστοιχοι σιδηρουργοί και οικόδομοι των κιμπούτς θά δουλέψουν!

Κάτι αντίστοιχο είναι και τά μωσάβ. Συνεταιρικά χωριά από μικροϊδιοκτήτες. Έκεί κάθε οικογένεια έχει τό δικό της σπίτι, τό δικό της κλήρο, που τόν διαχειρίζεται και δημιουργεί τόν προϋπολογισμό της. Τό μωσάβ έχει τά βαριά μηχανήματα, έμπορεύεται τά προϊόντα και άσχολείται μέ τη βιομηχανία σέ συνεργατική βάση. Σήμερα υπάρχουν 377 μωσάβιτ μέ συνολικό πληθυσμό 150.000 ατόμων.

Δέν θάθελα τελειώνοντας αυτά τά ρεπορτάζ, να λησμονήσω τη βαθιά συγκίνηση που νοιώσαμε οι 'Ελληνες δημοσιογράφοι εδώ, από τη σπάνια, στην κυριολεξία, φροντίδα του προξένου μας στην 'Ιερουσαλήμ, κ. Βαλασίδη και του Πρεσβευτή μας στο Τέλ Άβίβ, που είχε φροντίσει να μās φέρει σέ έπαφή μέ τόν άνθό των 'Ισραηλινών δημοσιογράφων.

Ο Γιοχανάς

Διήγημα της

Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχμία

Έβραϊος γυρολόγος στην Άγγλία το 1880. Έβραϊκό Μουσείο του Λονδίνου.

Περνούσε κατά τό μεσημεράκι απ' τή γειτονιά. Κουβαλούσε και τό «μαγαζί» του, τή ... μόστρα μέ τήν πραγματεία, σ' ένα διπλό ντουλάπι, κρεμασμένο μέ ένα λουρί πέτσινο φαρδύ. Ήταν ό έμπορας. Τόν περίμεναν τά παιδιά κρυμμένα πίσω απ' τίς ποδιές τών μανάδων. Τόν έλεγαν Γιοχανά. Τήν ίδια ώρα περνούσε απ' τή γειτονιά και ή Ζησιμίνα ή Ζακυθινιά, πού πουλούσε ριζόπουδρες απ' τή Ζάκυνθο φερμένες και κολώνιες από τσαντσαρίνια (γιασεμιά) και μπουγαρίνια. Πουλούσε και λιβάνι και φυλαχτά του 'Αγίου Διονυσίου. Συναντιόνταν, συνήθως, απόξω απ' τήν εκκλησιά του 'Αγίου Χαράλαμπου. Κάθονταν κι' οι δυό στη γωνία του ιερού, εκεί πού έπιανε ή σκιάδα τό μεσημεράκι, άφηναν τό έμπόρευμα καταγής και τάλεγαν. Τά παιδιά, τά πολύ μικρά παιδιά, φοβόνταν τό Γιοχανά και τή Ζησιμίνα. Είχαν κι' οι δυό αυτά τά διπλά ντουλάπια μέ τά «μαγικά» πράματα μέσα, πολύχρωμες κορδέλλες, κλωστές, κουμπιά κ.λ.π. πού ήθελαν πολύ νά τά φαχουλέψουν, αλλά...

Η φωνή τής ύπηρετριάς, τότε, ή φωνή τής γειτόνισσας, του γείτονα, σάν ήταν άτακτα τά παιδιά, σταματούσε κάθε πλησίασμα τών πλανόδιων έμπορων.

«Θά σέ πάρει ό Γιοχανάς κι ή Ζησιμίνα».

Βέβαια κάθε πλανόδιος πωλητής, πού φορτωνόταν κάποιο έμπόρευμα, πού είχε ένα τσουβάλι γιά χαλκώματα ή γιά οτιδήποτε άλλο, ήταν κι ένας μπαμπούλας. Έπαιρνε παιδιά, κυρίως αυτά πού δέν άφηναν τούς γονιούς τους νά κοιμηθούν τά μεσημέρια. Ό Γιοχανάς μάλιστα ήταν πολύ άγριωπός, από μακριά τουλάχιστον, μέ τά γένια του τά κατάμαυρα και τά πικνά φρύδια. Όσο γιά τή Ζησιμίνα, έ... αυτή δά ήταν μιά σταλιά γριά, πού έτσι νά τήν έκανες έπεφτε κάτω.

Κάποτε, τά μεγαλύτερα παιδιά άκουσαν πώς ό Γιοχανάς ήταν Έβραϊός. Δέν ήξεραν τί είναι ό «Έβραϊός». Στην έπαρχία τους ήταν μόνο ένας ξένος πού τόν έλεγαν 'Αρμένι, ήταν βέβαια 'Αρμένις ό άνθρωπος κι έκοβε καφέ. Τά παιδιά τόν φοβόντουσαν κι αυτόν, γιατί ήταν πολύ χοντρός, πολύ μελαχροινός, πολύ άγριωπός. Δέ μιλούσε καλά τά έλληνικά και σάν πήγαιναν νά τούς άλέσει τόν καφέ, στέκονταν μακριά απ' τή ρόδα του καφέ και κουβέντιαζαν μόνο μέ τή γάτα του μαγαζιού, πού συνή-

είχαν τίποτα μέ τό Γιοχανά. Τόν άγαπούσαν και συχνά τόν φίλευαν, σάν έρχόταν ταψί από τό φούρνο, εκεί κοντά πού ξαπόσταινε μέ τή γριά τή Ζησιμίνα.

Πέρασε εκείνη ή γενιά, μεγάλωσε, κι' ό Γιοχανάς έγινε φίλος τών παιδιών. Διηγιόνταν τόν παλιό τους φόβο και έπιφυλακτικά τόν εξέταζαν μήπως και... βρουν άχνάρια του διαβολικού προσώπου. Ξύπνησαν οι γενιές, δέν πίστευαν πιά στίς παραμορφωμένες θρησκευτικές ιστορίες. Στο πρόσωπο του ώριμου πλέον Γιοχανά, έβλεπαν τίς βιβλικές μορφές, πού μιά άλλη μαγεία σκορπούσαν μέσα στον εξελισσόμενο κόσμο τής έφηβείας τους, τά όνόματα τών πατέρων, τών προφητών, τών ευσεβών, τών Πατριάρχων, τών μεγάλων οδηγητών. Ό Γιοχανάς ώστόσο συνέχισε τό δρομολόγιο τής ζωής του σ' εκείνη τήν έπαρχιακή πόλη, δίχως νά δώσει σημάδια γιά τήν οικογένειά του.

Αν είχε οικογένεια. Κανείς δέν ήξερε τίποτα γι' αυτόν, πέρα απ' τό ότι έρχόταν μέ τό γαϊδάρο από κάπου μακριά, εκεί πού μπορεί νά ζούσαν και οι δικόι του. Τό μόνο πού μπόρεσαν νά μάθουν ήταν ότι πολλά βράδια, σάν έπιανε κακοκαιρία και πλημμύριζε τό ποτάμι, ό Γιοχανάς έμενε στο σπιτάκι τής Ζησιμίνας, κοντά στο ποτάμι. Έρμη κι άραχλη ή Ζησιμίνα, ξένη πές, στον τόπο κι αυτή γερασμένη πιά, άκούμπανε στο Γιοχανά πού τή βοηθούσε νά πουλάει τίς πραγματείες της. Η Ζησιμίνα, στίς πελάτισσες πού είχε από χρόνια και πού τίς επίσημες μέρες τής έστελναν πεσκέσια, έλεγε πώς ό Γιοχανάς είχε φαμελιά σέ μιά μεγάλη πολιτεία και δούλευε γυρολόγος, από χωριό σέ χωριό, γιά νά τούς ζήσει. Σάν ήρθε ό πόλεμος ό Γιοχανάς εξακολούθησε νά περνάει άριά και πού απ' τή γειτονιά. Έτσι έλαχε νά' ναι εκείνος πού έκλεισε τά μάτια τής Ζησιμίνας κι ήρθε και στην κηδεία της, μέ τά ρούχα τής δουλειάς του, ίδιος καθημερινός Γιοχανάς. Οι άνθρωποι πλέον δέν δημιουργούσαν φόβητρα γιά τά παιδιά τους. Ήταν τά φόβητρα εκεί μπροστά τους, σάν ήρθαν οι όχτροι και πιάσανε άδέλφια και πατεράδες, μάνες και θυγατέρες και τούς πήραν τ' αγαθά τους και τή ζωή τους.

Όσο ήταν οι 'Ιταλοί ό Γιοχανάς περνούσε απ' τό δρομάκι τής εκκλησιάς μέ λιγοστή πραγματεία, μέ λιγοστό βάρος, μέ τό ψηλόλιγνο κορμί του έτοιμο θα-

Σχέδιο που παριστάνει 'Εβραίους κυρολόγους στη Φλωρεντία, 18ος αιώνας. Συλλογή Cecil Roth.

ρείς νά σωριαστεί. 'Εκεί στ' απόσκιο του ιεροῦ τόν βρῆκε μιά μέρα ὁ κύρ - Παντελῆς ὁ χτηματίας. Κάθισε κοντά του καί κάτι φιλοκουβέντιαζαν. Ὁ κύρ - Παντελῆς ἦταν μεγάλο πρόσωπο στὸν τόπο. Οἱ δικοί του εἶχαν λευτερώσει τὴν περιοχὴ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Εἶχε μιά κάμαρη γεμάτη φλάμπουρα καί κουμπούρια κι ὅλοι τὸν σέβονταν.

Μπεσαλῆς ἄνθρωπος, πρεσβύτερος τῆς πάσας ἐκτίμησης, πού κι οἱ ὀχτροὶ ἀκόμα δέν τόλμησαν νά τὸν πειράξουν. Παράχωσε στὴ γῆ τὰ τρόπαια τῶν προγόνων κι ἀποτραβήχτηκε στὰ χτήματα του μαζί μὲ τὴ φαμίλια του.

Ἐκείνο τ' ἀπόγευμα, τί εἶπανε καί τί δέν εἶπανε μὲ τὸ Γιοχανά δέν μαθεύτηκε. Ὁ Γιοχανάς ἐξαφανίστηκε κάμποσο διάστημα. Δέν τὸν εἶδε κανεὶς, δέν ἀκουσε κανεὶς τίποτα. Ὁ κόσμος, ὅσο κι ἂν δέν ἤξερε, ἐκεῖ κάτω στὴ μικρὴ Νότια Ἐπαρχία, τίποτα γιὰ τοὺς Ἑβραίους παρὰ ὅσα τοῦ στραβομάθαν μὲ τὸ μίσος καί τὸ φανατισμό, ἀξαφνα ἦρθε στὸ προσκήνιο ἓνα τρομαχτικό θέμα πού δέν μπορούσε νά τὸ συγχωρέσει ὁ ἄνθρωπος. Τοῦ σταύρωναν τὸ Χριστό του, τὸν Γιοχανά του, τὸν γεννήτορά του. Ἔτσι τὸν εἶδαν πλέον, τὸ μυθικό ἐκεῖνο ὄν, πού περνοῦσε ταπεινά ἀπ' τὴ γειτονιά, μὲ τὴ μάνα Ζησιμίνα γιὰ νά πουλήσει τὴνπραμάτεια τοῦ ψωμιοῦ μιάς μεγάλης φαμελιάς...

Ἔτσι ἔγινε καί πλήθυνε ἡ φαμελιά τοῦ κύρ - Παντελῆ. Ὁ ἄντρας τῆς προπολεμικῆς ἐποχῆς, ἐκεῖνος ὁ πρᾶτευτῆς τῆς γειτονιάς μὲ μιά σύντροφο καί δυὸ μικρά παιδιά πού θὰ ἔπρεπε νά 'ταν ἐγγόνια του, δούλευε στὸ χτήμα τοῦ κύρ - Παντελῆ. Παίζαν τὰ παιδιά στὴν αὐλὴ καί συντροφεύονταν οἱ δυὸ γυναικες, τοῦ Παντελῆ καί τοῦ Γιοχανά, κλεισμένες στὴν ἀπάνω κάμαρη, ὅπου μαζεῦόταν, κάποιες ἀνταριασμένες νύχτες, ὅλη ἡ φαμελιά καί ξαγρυπνοῦσε. Ὅξω ἀκουγόταν τὸ τουφεκίδι ἀπ' τίς συγκρούσεις ὀχτρῶν κι' ἀνταρτῶν κι' ἡ πίσω πόρτα, τὸ πορτόνι ὡς τὸ 'λεγαν, ἦταν πάντα ἔτοιμο νά δεχτεῖ τὸν παράνομο. Φύλαγαν βάρδιες οἱ ἄντρες τοῦ χτήματος, φύλαγε κι' ὁ ἴδιος ὁ Παντελῆς, φύλαγε κι' ὁ Γιοχανάς. Ὁ καθένας μὲ τὸ δικό του λυχνάρι. Ἐκείνο πού ἀνάβει μὲ τὴ φλόγα τῆς καρδιάς. Μὲ τὴν εὐλογία τῆς κληρονομιάς, μὲ τὸ φῶς τὸ ἔνα, μὲ τὰ Ἑφτά κλωνιά.

Ἡ ὥρα τοῦ ἀπολογισμοῦ δέν εἶχε ἔρθει ἀκόμα. Ποιὸς θὰ ζήσει, ποιὸς θὰ πεθάνει. Τί θὰ παραδώσει ὁ ἄνθρω-

πος. Μά, σ' ἐκεῖνο τὸ πορτόνι, πού 'ταν θαρρεῖς τῆς Παράδεισος ἡ Πύλη, σμίξαν οἱ ζωές κι' ἔδωκαν ἀπολογία ἄλλη. Αὐτὴ χωράει μέσα στὶς σφιγμένες χοῦφτες τῶν ἀνθρώπων. Ὅποιοι κι' ἂν εἶναι. Τῶν ἀνθρώπων μόνο. Καί τὴ λένε σάρκα, αἷμα, ψυχὴ, πόνος καί στεναγμός. Καί πάνω ἀπ' ὅλα τὴ λένε ζωὴ τίμια. ἔτσι ὅπως διοχετεύεται ἀπὸ τὸ 'να χέρι στ' ἄλλο.

νικά καί ἑορταζομένην ἀπὸ ἀπογόνους λαοῦ ἐνδόξου, πού ἔψαλλε κάποτε ὡς ὕμνον τοὺς στίχους ἐκείνους πού διεκτραγωδοῦσαν τὴν ὀρφάνια του, τοὺς διωγμούς του, τὴν διασπορὰν του καί τοὺς παγκοσμίους τοῦ ἐξευτελισμούς, ἔχομεν δικαίωμα καί καθήκον νά θεωρῶμεν καί ὡς ἰδικὴν μας ἑορτὴν καί ἡμεῖς οἱ Ἑβραῖοι. Ὅχι μόνον διότι εἴμεθα πολῖται τῆς ὠραίας αὐτῆς χώρας καί διότι ἐγεννήθημεν εἰς αὐτὴν καί ποιοῦμεν τοὺς πόνους τῆς καί χαίρομεν τὰς ἀγαλλιάσεις τῆς. Ἀλλὰ καί διότι κάθε στίχος τοῦ ὕμνου αὐτοῦ κτυπᾷ καί μίαν χορδὴν τῆς πονεμένης καί αἵματωμένης καρδιάς μας. Διότι εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν ἐλληνικὴν, εὐρίσκουμεν τὴν ἱστορίαν τὴν ἰδικὴν μας. Διότι τοὺς πόνους πού ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ἐδοκίμασε, τοὺς ἐδοκίμασαμεν καί ἡμεῖς. Διότι ἡ πίστις καί τὰ ἰδανικά ἐκείνων πού ἔδημιούργησαν τὴν 25 Μαρτίου 1821 ἀπετέλεσαν καί ἀποτελοῦν τὴν σύγχρονον πίστιν μας καί τὰ συγχρονισμένα ἰδανικά μας. Διότι τέλος μὲ τὴν ζωτανὴν πραγματικότητα τῆς ἀναγεννημένης Ἑλλάδος παρελληλίσσαμεν καί ἐλίκνισαμεν καί ἡμεῖς εἰς τὸ ἐγγὺς παρελθὸν τὸ ὄραμα τῆς ἀναστηλωμένης Ἰουδαίας.

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου μὲ βαθεῖα θλίψη πληροφορήθηκε τὸν αἰφνίδιο θάνατο τοῦ

ΓΡΗΓΟΡΗ ΠΕΡΔΙΚΗ

νομικοῦ συμβούλου τοῦ Ὁργανισμοῦ, ἐξαιρετικοῦ ἐπιστήμονα καί ἐκλεκτοῦ συνεργάτη.

Ἀποφασίζει ὅπως:

- 1) Ἀντιπροσωπεῖα τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Πρόεδρο παρακολουθήσει τὴν κηδεῖα.
- 2) Διατεθεῖ στὴν μνήμην τοῦ ἐκλιπόντος ποσὸ Δρχ. 5.000 — στὸ Ἑλληνικὸ Ἀντικαρκινικὸ Ἰνστιτοῦτο (Εἰδικὸς Λογισμὸς Γ.Κ. Κοτζιά).
- 3) Δημοσιευθεῖ τὸ ψήφισμα στὸ περιοδικὸ τοῦ Κ.Ι.Σ. «ΧΡΟΝΙΚΑ».

Ἀθῆναι, 29 Φεβρουαρίου 1980
Ὁ Πρόεδρος Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Ἰωσήφ Λόβινγκερ Μιχαὴλ Μάτσας

«ΞΕΝΙΤΕΜΕΝΟΙ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΝΙΩΣΑΝ ΑΚΟΜΑ ΚΙ Η ΞΕΝΙΤΙΑ ΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΚΙ ΑΥΤΗ ΠΑΤΡΙΔΑ...»

Νίκου Καζαντζάκη

‘Από τό βιβλίο τοῦ κορυφαίου ‘Ελληνα λογοτέχνη Νίκου Καζαντζάκη «‘Αναφορά στὸν Γκρέκο» ἀναδημοσιεύουμε τίς παρακάτω μερικές σελίδες.

«2 τοῦ ‘Οχτώβρη. Τρεῖς μέρες τώρα στο Βερολίνο γυρίζω τοὺς ἀπέραντους μονότονους δρόμους, οἱ καστανιές ἔχουν μαδήσει, ἀγέρας παγωμένος φυσαέει, ἡ καρδιά μου πάγωσε. Σέ μιά ἀψηλὴ πόρτα εἶδα σήμερα μέ μεγάλα γράμματα: «Συνέδριο ‘Αναμορφωτῶν τῆς Παιδείας», χιόνιζε, κρύωνα, μπήκα. Κόσμος πολὺς, δασκάλοι καὶ δασκάλες, ἔφαχνα μέ τό μάτι νά βρῶ μιά θέση ἀδειανή· ἄφαφνα μιά μπλούζα πορτοκαλιά ἔλαμψε ἀνάμεσα σέ γκρίζα καὶ μαύρα σακάκια· ὅπως τό ἔντομο τραβιέται ἀπό τό χρώμα τοῦ λουλουδιοῦ, κίνησα κατὰ τὴν κοπέλα μέ τὴν πορτοκαλιά μπλούζα, μιά θέση δίπλα τῆς ἦταν λεύτερη, κάθισα. ‘Ενας ἐξαιρετικὸς δάσκαλος χειρονομοῦσε, ξελαρυγγίζονταν, ἔπινε νερό, ἡσύχαζε λίγο καὶ ξανάπαιρνε φόρα — πῶς ν’ ἀλλάξει τὰ σχολικά προγράμματα, πῶς νά σφυροκοπήσει μιάν καινούργια γερμανικὴ γενιά πού ν’ ἀψηφάει καὶ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο· σωτήρας καὶ τοῦτος καὶ μάχονταν, καταχτώντας τον, νά σώσει τὸν κόσμο.

Στράφηκα κατὰ τὴ γειτόνισά μου· τὰ μαλλιά τῆς ἦταν γαλαζόμαυρα, τὰ μάτια τῆς τεράστια, μαύρα, ἀμυγδαλάτα, ἡ μύτη λίγο καμπουρωτὴ, ἀλαφρές πανάδες στο πρόσωπο κι ἡ σάρκα τῆς μελαχρινή· σάν παλιὸ κεχριμπάρι. ‘Εσκυψα καὶ τὴ ρώτησα:

— ‘Από ποῦ νομίζετε πῶς εἶμαι;
— ‘Απὸ τὴ χώρα τοῦ ἡλίου, μοῦ ἀποκρίθηκε καὶ κατακοκκίνησε.
— Ναί, ἀπὸ τὴ χώρα τοῦ ἡλίου· ἐδῶ πλάνταξα· πᾶμε νά περπατήσουμε λίγο;
— Πᾶμε.

Στό δρόμο, πηδοῦσε, γελοῦσε, ξεφώνιζε, σάν παιδί πού τοῦ ‘δωκαν ἕνα καινούργιο παιχνιδάκι.

— Μέ λέν Σαρίτα κι εἶμαι ‘Οβραία καὶ γράφω ποιήματα.

Μπήκαμε σ’ ἕνα πάρκο, τὰ πεσμένα κίτρινα φύλλα ἔτριζαν κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μας, ἀπίθωσα τὴν ἀπαλάμη μου ἀπάνω στὰ μαλλιά τῆς κι ἦταν ζεστά καὶ μαλακά σά μετάξι. Στάθηκε ἡ κοπέλα ἀμίλητη, κι ὁ λαιμός τῆς τεντώθηκε σά ν’ ἀφουγκράζονταν.

— Μιά δύναμη φεύγει ἀπὸ τὸ χέρι σας, εἶπε· σά ν’ μαι στάμνα καὶ πῆγα στὴ βρύση καὶ γιομίζω.

Κόντευε μεσημέρι.

— Πᾶμε νά φᾶμε, εἶπα· μιά σουπιά ζεστή, πηχτή, νά ζεσταθοῦμε.

— ‘Εχουμε οἱ ‘Οβραῖοι σήμερα νη-

στεία· εἶναι ἁμαρτία, ἀποκρίθηκε· κι ἐγὼ πεινώ, κι ἐγὼ κρυώνω, μά εἶναι ἁμαρτία.

— ‘ΑΣ ἁμαρτήσουμε, γιὰ νά μποῦμε ὕστερα νά μετανοήσουμε, νά μᾶς συγχωρέσει ὁ τρομερός Γεχωβάς, ὁ θεὸς σας.

Σά νά πεiràχτηκε πού μιλοῦσα ἔτσι γελώντας γιὰ τὸ θεὸ τῆς.

— Ποιὸς εἶναι ὁ δικὸς σου θεός;

Ταράχτηκα· μονοστιγμῆς ἔνωσα πῶς ἁμάρταναι κι ἐγὼ στοῦ θεοῦ μου· ὅλες ἐτούτες τίς ὥρες εἶχα ξεχάσει πῶς τὰ μάτια τοῦτα καὶ τὰ μαλλιά καὶ τὸ κεχριμπάρειο δέρμα ἦταν φάντασμα, καὶ δέ φυσοῦσα, δέν ἤθελα νά φυσήξω, νά σκορπίσει.

— ‘Ο Διόνυσος; ἔκαμε ἡ κοπέλα γελώντας· ὁ μεθύστακας;

— ‘Οχι, ὀχι, ἕνας ἄλλος, ἕνας ἄλλος, πῶς τρομερός ἀπὸ τὸ Γεχωβά σας... Μὴ μέ ρωτᾶς!

‘Επρεπε νά σηκωθῶ τὴ στιγμὴ ἐκείνη καὶ νά φύγω· μά λυπήθηκα τὸ κορμί μου, λυπήθηκα τὸ κορμί τῆς, ἔμεινα.

— Πές μου ἕνα τραγούδι σου, εἶπα γιὰ νά ξεστράτισω τὸ νοῦ μου.

‘Ελαμψε τὸ πρόσωπό τῆς· χαδευτική πολὺ ἡ φωνὴ τῆς, πικραμένη: *Ξενιτεμένοι πού δέν ἔνωσαν ἀκόμα κι ἡ ξενιτιά πῶς εἶναι κι αὐτὴ πατρίδα· κι ὅταν καινούριες πολιτεῖες περπατοῦμε, πλάι,*

δεξά μας, ὁδεύει ὡς ἀδερφή ἡ πατρίδα. Ξενιτεμένοι πού δέν ἔνωσαν ἀκόμα πῶς ὅταν ἕνας χαμογέλιο μᾶς χαρίζει, στὴν ξενιτεμένη τὴν καρδιά μας τὸ ἄσμα τῶν ἀσμάτων ἀρχινίζει.

Τὰ μάτια τῆς εἶχαν βουρκώσει.

— Κλαῖς; ἔσκυφα ἀπάνω τῆς καὶ τὴ ρώτησα.

— ‘Οπου κι ἂν ἀγγίξεις ἕναν ‘Οβραῖο, ἀποκρίθηκε, εἶναι πληγὴ».

Διευκρινιστικὸ ἔγγραφο τοῦ ὑπουργείου Δημοσίας Τάξεως

*Κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ
Κ.Ι.Σ τὸ ὑπουργεῖο Δημο-
σίας Τάξεως, μέ ἔγγραφό
του πρὸς τίς ἀρμόδιες ἀρ-
χές, διευκρινίζει τὴν δια-
φορά μεταξύ «‘Ισραηλί-
του» καὶ «‘Ισραηλινοῦ», ὥ-
στε νά ἐκλείψῃ ἡ ἀντικανο-
νικὴ χρῆσις τῶν ὀρων αὐ-
τῶν ἀπὸ τίς Δημόσιες
‘Υπηρεσίες.*

Μέ χαρά τά «ΧΡΟΝΙΚΑ» καλωσορίζουν τό πρώτο φύλλο τής έφημερίδος τών μαθητῶν καί μαθητριῶν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Ψυχικοῦ τής Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν. Εἶναι, ὅπως γράφουν, μιά «έφημερίδα - παιδιῶν, ἀπό παιδιά, προσφευγμένη σέ παιδιά», Συγχαρητήρια καί καλή συνέχιση...

Ἐκπρόσωποι τοῦ Κ.Ι.Σ. στόν ὑπουργό Δικαιοσύνης

Οἱ πρόεδρος καί ἀντιπρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. κ.κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ καί Ἀλβ. Κόβο ἐπεσκέφθησαν τόν ὑπουργό Δικαιοσύνης κ. Γ. Σταμάτη καί συνεζήτησαν μαζί του θέματα πού ἀφοροῦν τοὺς Ἑβραίους τής Ἑλλάδος.

Τό Δ.Σ. τής Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Τρικάλων

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τής Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Τρικάλων ἀνασυγκροτήθηκε σέ σῶμα ὡς κάτωθι:

Ὁβαδίας Σαμπᾶς πρόεδρος, Μπέτου Χαλέγουσα ἀντιπρόεδρος, Ἰάκωβος Βενουζίου γενικός γραμματέας, Ἰούδας Νεγρὴν ταμίας, Μανεχέμ Ναχμία σύμβουλος.

Τό τσαΐ τής Ἰσραηλινῆς Κοινότητος Βόλου

Στὴν ἀπλοϊκὴ μὲν, ἀλλὰ πλούσια ἀπὸ νοικοκυροσύνη καί θαλπωρὴ λέσχη τής Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος ἐγίνε τό τσαΐ τοῦ 1980. Οἱ Ἑβραῖες νοικοκυρές μόνες τους ἔκαναν τὰ βουτήματα καί μόνες τους σερβίριζαν στὰ τραπέζια τό τσαΐ στὶς προσκαλεσμένες φίλες τους. Ἐτσι ἐνοιωθᾶν ὅλες οἱ κυρίες ἄνετα σάν νά ἦτανε σέ δικό τους σπίτι κι ὄχι στὴ Λέσχη. Διακρίναμε τὶς κυρίες Ἀλίκη Ὁβαδία, Ρούθ Λεβή, Τούλα Σαμπεθαί, Πόπη Δουνέζη, Ἐλένη Παπανδρέου, Λένα Τσαταλοῦ, Τζένη Κονέ, Τζένη Κοέν, Λιλή Κοέν, Ὑβόννη Φρεζή, Λυδία Ἀρμαστάδου, Λιλή Κοέν, Ζωή Λεβή, Τούλα Φρανσέ, Ρούλα Κονέ, Ρίτα Φιλοσώφ, Τούλα Κονέ, Αἰμιλία Μποχωροπούλου, Ματθίλδη Λεβή, Ραχήλ Κοέν, Λίνα Σαμπεθαί, Αἰμιλία Μαΐση, Ρασέλ Σολομών, Εὐτυχία Μαΐση, Νίνα Κοέν, Μαρία Ταβλαρίδη, Μαρία Θεοδωρίδου, Ἰσμήνη Μπαζοπούλου, Ἐλένη Λάζου, Ἰωάννα Μαλιάκα, Ρούλα Τότσικα, Ἰωάννα Καλόβουλου, Μερὸπη Τσότρα, Κούλα Μπρισίμη, Νίτσα Νικολάου, Ντίνα Ἀγραφιῶτου, Στέλλα Μίχου, Τούλα Ἀθανασίου, Χρύσα Ξαγοράρα, Νίκη Κοντογιάννη, Γιόλα Παπαλοπούλου, Σεμίρα Βότσαρη, Ἄννα Εὐ-

Ἐκδήλωσι στὴ μνήμη τοῦ Σάμ Μοντιάνο

Ἐκδήλωσι στὴ μνήμη τοῦ ἀειμνήστου Σάμ Μοντιάνο ἐγίνε τὴν Τρίτῃ 12 Φεβρουαρίου, στὴν αἴθουσα συνεδρίων τής Ἐνώσεως Συντακτῶν. Στὴν ἐκδήλωσι, μετὰ ἄλλων, παρέστησαν ὁ πρόεδρος τής ΕΔΑ κ. Η. Ἡλιοῦ, ὁ ἀντιπρόεδρος τής Βουλῆς κ. Μπορνιάς, ὁ γενικός γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν κ. Μαρκέτος, ὁ ἐπιγετραμμένος τής Μ. Βρεταννίας, ὁ ἀρχηγὸς τής διπλωματικῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Ἰσραὴλ πρέσβυς κ. Ν. Γιαῖς, βουλευτές, Ἕλληνες καί ξένοι δημόσιοι γράφοι, ὁ πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. κ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ κ. ἄ.

★ Γιά τὴν ἐκδήλωσι αὐτὴ ἡ «Καθημερινή» (13 - 2 - 1980) ἔγραψε:

«Ἐχουν μεγάλη σημασία γιὰ τὸ ἐπάγγελμα ἐκδηλώσεις σάν τὸ δημοσιογραφικὸ μνημόσυνο τοῦ Σάμ Μοντιάνο πού ὀργάνωσε ἡ Ἐνωση Ξένων Ἀναποκριτῶν. Κι ὄχι τόσο γιὰ τὸ συγκινησιακὸ περιεχόμενο πού ἔχουν τέτοιες ἀναδρομές καί σκιαγραφήσεις ὅσο γιὰ τὶς πραγματικὲς ἀξίες καί τοὺς στόχους τής δουλειᾶς πού τονίζουν — προσφορά πολὺτιμη σ' ἓναν κόσμον στὸν ὁποῖον παρατηρεῖται ὅλο καί περισσότερο ἡ ἔλλειψη ἀξιοκρατίας.

«Ἦταν γεννημένος δημοσιογράφος», εἶπαν ὅλοι σχεδόν οἱ ὀμιλητές γιὰ τὸν ἀναποκριτὴ τής «Νταίηλ Τελεγραφ», παλαιὸν ἀναποκριτὴ τοῦ Ρῶυτερ στὴν ταραγμένη αὐτὴ γωνία τής Εὐρώπης. Καί ὁ ὑφυπουργὸς Προεδρίας κ. Α. Τσαλδάρης καί ὁ γενικός γραμματέας Τύπου κ. Ν. Δεληπέτρος, ὁ πρόεδρος τής Ἐνώσεως Συντακτῶν κ. Γ. Ἀναστασόπουλος καί ὁ πρόεδρος τής Ἐνώσεως Ξένων Ἀναποκριτῶν κ. Κ. Τσατσαρώνης.

Στὴν ἴδια γραμμὴ ἀλλὰ κάπως πιο ἀναλυτικά, μέ πολλὰ στοιχεῖα ἀνθρώπινα καί μέ πολλὴ ἀνάλυση τῶν προτερημάτων τοῦ σωστοῦ δημοσιογράφου, αὐτοῦ πού δέν εἶναι ποτέ προχειρολόγος, πού ξέρε νά προβλέπει, νά τοποθετεῖ καί νά πληροφορεῖ, κινήθηκε καί ὁ βασικός ὀμιλητὴς πού ἦταν ὁ πρῶην Γενικός Διευθυντὴς Ξένου Τύπου Γιώργος Καβουνίδης. Ἀνθρώπος τής δουλειᾶς καί ὁ ἴδιος δέν μᾶς ἔχει συνηθίσει σέ λόγους καί διαλέξεις. Μὲ τὴ γνωστὴ εὐ-συνειδησία του ὅμως εἶχε προσθέσει στὴν εἰκόνα τοῦ φίλου πού ἔφερε, καλὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ διάστημα τής ζωῆς του πού δέν γνώριζε, ἀκόμα καί γιὰ τὴ μυστικὴ δράση τὸν καιρὸ τῆς κατοχῆς γιὰ τὴ βοήθεια τῶν ὁμοθρήσκων του Ἑβραίων. Γιὰ νά καταλήξει στὴ φράση πού ἀποτελεῖ τὸν καλύτερο ἐπαινο γιὰ ἓναν δημοσιογράφο: «Ἐξηνταπέντε χρόνια ὁ Σάμ εἶχε συνδεθεῖ διεθνῶς μέ τὶς εἰδήσεις πού προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Καί κάθε εἰδηση προερχομένη ἀπ' αὐτόν ἀποτελοῦσε διεθνῶς ἐγγύηση».

τυχίδου, Φωτεινὴ Μηλίτση, Ἀσπα Βούλγαρη, Κατερίνα Πανάγου, Τόνια Βλαχούτσου, Ἀγλαΐα Παπανικολάου, Ἐλένη Παπαλέξη, Ἐλένη Σεφέρη, Σούλα Ζαναπαλίδου καί πολλὲς ἄλλες κυρίες πού μοῦ διέφυγαν τὰ ὀνόματά τους. («Θεσσαλία», 10.2 1980).

47ον ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ

1. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

Βῆμα: Παρουσιάζοντας τόν Στάλιν, τόν «ηγέτη πού πήγε πίσω τήν Ἱστορία», σημειώνει, ἀναφέροντας γιά τίς ἐκκαθαρίσεις πού ἐγίναν στήν ἐποχή του, μεταξύ ἄλλων καί τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἐβραϊκή πολιτιστική ἡγεσία πού ὑπῆρξε ὁ πυρήνας τῆς σοβιετικῆς προπαγανδιστικῆς ἐργασίας κατά τόν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, σαρώθηκε μέ ἓνα καί μόνο πλήγμα. Ξέφρενη ἀντισιμητικῆ ἐκστρατεία ἐξαπολύθηκε κατά τῶν Ἑβραίων στά πολιτιστικά καί καλλιτεχνικά ἱδρύματα. Οἱ Ἑβραῖοι διώχτηκαν ἀπό τίς θέσεις τους στή βιομηχανία, ἀπό τήν ἀνώτατη διοίκηση τοῦ στρατοῦ, ἀπό τό ὑπουργεῖο Ἑξωτερικῶν καί τήν κομματική ἡγεσία» (3 - 2 - 1980).

Μεσημβρινή: Διακόσια περίπου ζωγραφικά σχέδια καί ἀκουαρέλλες κρατουμένων τοῦ στρατοπέδου συγκεντρώσεως «Άουσβιτς» παρουσιάζονται σέ μιά ἐκθεση πού περιοδεύει σέ πολλές δυτικογερμανικές πόλεις.

Τήν ἐκθεση αὕτη ὀργάνωσε ἡ «Γερμανο - πολωνική Ἐνωση», μέ τή βοήθεια τοῦ πολωνικοῦ μουσεῖου «Όσβιέτσιμ - Μπρετσενσίνκα». Ἦδη ἀνοίξε τίς πύλες της στήν Φρανκφούρτη. Περιλαμβάνει πέντε τομεῖς: Ἑργασίες καί σχέδια κρατουμένων πού ἐγίναν κατ' ἐντολήν τῶν Ἑς - Ἑς καί ἄλλες πού ἐγίναν μυστικά. Μιά τρίτη ὁμάδα ἐργῶν ἀναφέρεται στήν ἐποχή μετά τήν ἀπελευθέρωση τῶν κρατουμένων. Φωτογραφίες καί ἄλλα ντοκουμέντα τεκμηριώνουν τήν ἀντίστασή τους μέσα στό στρατόπεδο ἀλλά καί τίς τρομακτικές συνθήκες διαβιώσεώς τους. (7 - 2 - 1980).

Ἀκρόπολις: Στή στήλη «Πρόσωπα καί Κόμματα» δημοσιεύονται τὰ παρακάτω:

«Στά ὅσα γράψαμε καί σ' αὕτῃ τῇ στήλῃ ἀλλά καί σέ ξεχωριστό κείμενο γιά τό Ἰσραήλ καί πῶς συγκεκριμένα γιά τὰ θύματα τοῦ Ναζισμοῦ κατά τήν Κατοχή καί γιά τοὺς Ἕλληνες Ἑβραῖους, πού βρῆκαν τό θάνατο σέ κρεματόρια καί σέ στρατόπεδα συγκεντρώσεως, δέν ἀναφέραμε κάτι σημαντικό. Μᾶς τό ἐπισημαίνει ὁ ἀναγνώστης μας κ. Μιλτιάδης Βράτσος.

«Παραλείψατε, φαντάζομαι λόγῳ ἐλλείψεως χώρου, ν' ἀναφέρετε μίαν ἄλλη πλευρά τῆς μεγαλειώδους στάσεως τοῦ λαοῦ μας, ἀνεξαρτήτως ὀργανώσεων καί πέραν ὀργανώσεων, κατά τήν Κατοχήν...»

Κί αὕτῃ ἡ πλευρά, πού ὄντως δέν σημειώσαμε στό πρόχειρο σημείωμά μας, εἶναι ἡ στάσις τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στοὺς Ἑβραῖους:

«Μία στάσις μοναδικῇ ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς ὄλων τῶν κατοχομένων χωρῶν»...

Ἡ στήλῃ δέν ἔχει συνηθίσει τοὺς ἀναγνώστες της σέ πομπώδεις «πατριωτικές» περιαιολογίες. Ἡ στάσις ὅμως τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στοὺς Ἑβραῖους συμπατριῶτες μας στήν Κατοχή ὑπῆρξε πράγματι μοναδική.

Σέ ὅλες τίς κατεχόμενες χώρες, ὅπου ὁ ἡλίθιος ναζιστικὸς ρατσισμὸς ἄπλωσε τό δηλητήριό του, ὑπῆρξε ἓνα μέρος τοῦ λαοῦ, πού ἀπὸ προκατάληψι, ἀντισιμητισμό, κονφορμισμό ἢ φόβο, πῆρε μέρος στή δίωξι τῶν Ἑβραίων ἢ τήν ἀνέχθηκε, ἀδιάφορο.

Στῇ χώρα μας τό σύνολο τοῦ λαοῦ, οἱ ἀστυνομικὲς ἀρχές, οἱ κρατικὲς ὑπηρεσίες, ἔκαναν ὅ,τι μπορούσαν γιά νὰ βοηθήσουν τοὺς κυνηγημένους συμπολίτες μας, παρ' ὅλο πού καί σ' αὕτῃ τήν περίπτωσι ὑπῆρχε ἐκ μέρους τῶν κατακτητῶν ἡ ἀπειλὴ τοῦ θανάτου. Κι ἐδῶ τὰ ἐπεισόδια ὑπῆρξαν ἡρωικά καί μερικὲς φορὲς διασκεδαστικά.

Τονίζουμε πάντως τὴν διευκρίνισι, ὅτι αὐτὰ ἀναφέρονται στὸν καιρὸ τῆς ναζιστικῆς Κατοχῆς...» (9 - 2 - 1980).

Πολιτικά Θέματα: Μέ τίτλο «Οἱ Ἑβραῖοι καί τὸ Ὀλοκαύτωμα» δημοσίευσέ τό θέμα τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἀνωτάτου Δικαστηρίου τῆς Δυτικῆς Γερμανίας (Βλ. σχετικὰ στά «Χρονικά», Φεβρουάριος 1980) (8 - 2 - 1980).

Μακεδονία: Ποινὲς δώδεκα ἕως ἑξὶ χρόνων σέ τρεῖς Ναζί (τόν ἀλλοτε Διοικητὴ τῆς Γκεστάπο στῇ Γαλλία καί ἄλλους, δύο ἀξιωματοῦχοι τοῦ Χίτλερ), πού βοήθησαν στήν ἐξόντωση 70.000 Ἑβραίων ἐπέβαλε δικαστήριό τῆς Κολωνίας. (12 καί 13 - 2 - 1980).

«ΒΙΒΛΙΟ ΜΝΗΜΗΣ»

Παρουσιάζοντας τήν ἐκδοσί τοῦ Κ.Ι.Σ. «Βιβλίό Μνήμης» μέ ὀνόματα Ἑλλήνων Ἑβραίων πού ἐκτελέστηκαν στά ναζιστικά στρατόπεδα, στήν ἐφημερίδα **Τά Τζιτζινα** (Ἰανουάριος 1980) ὁ κ.Ι. Κ. Ἀνδρισάκης, σημειώνει, μεταξύ τῶν ἄλλων: «Προσυπογράφω, συγκλονισμένος ἀπὸ μίαν ἀνατριχιαστικὴ «περιήγηση», στίς σελίδες - ταφόπετρες, ἐνὸς φοβεροῦ «ντοκουμέντου» ἀφανισμοῦ, πού ξεκίνησεν ἀπὸ τὰ ἐρεβδῶδη ἐνστικτα φυλετικοῦ καί θρησκευτικοῦ μίσους. Μὲ μίαν «ἐκ βαθέων» εὐχή: Ποτέ πιά!».

Γιά τήν ἴδια ἐκδόση ἔγραψε ὁ **Ἀθηναϊκὸς Τύπος** (25 - 1 - 1980) καί τὰ **Πανθεσσαλικά Γράμματα** (Ὀκτώβριος 1979).

● Ἐπίσης, ἡ **Βιομηχανικὴ Ἐπιθεώρησις** (Φεβρουάριος 1980) μεταξύ ἄλλων: «Πρόκειται γιά ἓνα βιβλίον - ντοκουμέντο, μνημόσυνο καί καταγγελία μαζῆ».

Ἰκθ: τὸ «Βιβλίό Μνήμης» ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. **Ἀνδρ. Φυτράκης** μᾶς ἔγραψε, μεταξύ ἄλλων: «Εὐχομαι καί ἐγὼ μαζί σας, ὅπως ἡ μνήμη τῶν ἑκατομμυρίων θυμάτων, ἀπὸ ὅλους τοὺς λαοὺς, τῆς τρομακτικῆς θυσίᾱς τοῦ ἐλευταίου πολέμου εἶναι αἰώνια καί ὅπως χρησιμεύσῃ διὰ τήν ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης εἰς ὅλον τὸν κόσμον».

Καθημερινή: Μέ τίτλο «Στά όπλα» γράφει: Καλύτερος δίσκος τής χρονιάς, ονομάστηκε στη Γαλλία τό «Στά όπλα, πολίτες!», μιά — πώς νά τήν πούμε; — «βαριασιόν» τής Μασσαλιώτιδας από τόν Σέρζ Γκαϊνσμπούρ, τόν γνωστό τραγουδιστή καί συνθέτη. Ό Γκαϊνσμπούρ θεωρείται από τούς άσχημότερους άνδρες στόν κόσμο του θεάματος, αλλά καί τούς πιό τολμηρούς. Φυσικά, ή παρωδιά αύτή — γιατί, τελικά, περί παρωδίας πρόκειται! — του έθνικοϋ ύμνου μιάς χώρας, πού μόνο γύρω από αυτό δέν σηκώνει άστειά, δημιούργησε σάλο. Σάλο καί ένα από τά ισχυρότερα άντι - σημικά ρεύματα στήν Ιστορία τής, γιατί ό Γκαϊνσμπούρ είναι Έβραίος. Οι σύλλογοι παλαιών πολεμιστών, π.χ., μέ τήν εύκαιρία μιάς εμφάνισέως του στο Στρασβούργο, στήν όποία είχε προγραμματίσει καί τό έπίμαχο τραγούδι, μοίρασαν έντυπα, στα όποια μεταξύ άλλων, έλεγαν: «Η φιλοσοφία του Γκαϊνσμπούρ καί των όμοίων του είναι μιά: Στήσου μπροστά στή σημαία καί... φτύσε!». Ό ίδιος άνασηκώνει τούς ώμους καί λέει: «Μου θυμίζουν τήν κατοχή, όταν ήμουν παιδάκι καί μέ υποχρέωναν νά κυκλοφορώ μέ ένα κίτρινο άστρο στο σασκάκι μου. Όσο γιά παρωδίες τής Μασσαλιώτιδας, έχουν γίνει πολλές. Η δική μου δέν είναι καν παρωδιά, είναι σάτιρα». (23 - 2 - 1980)

Νέα: Μέ τίτλο «Χαϊντέλ καί... Χίτλερ στήν όπερα του Μονάχου», στή στήλη «Άκούω... Βλέπω» αναφέρεται: «Φαίνεται πώς ή ρήση «Δέν μιλάνε γιά σκοινί στο σπίτι του κρεμασμένου» δέν είναι γνωστή στή Γερμανία. Διαφορετικά δέν εξηγείται πώς στα καλά καθούμενα, ή γερμανική Όπερα του Μονάχου πήρε ένα έργο του Χαϊντέλ, τό όρατόριο «Ιούδας Μακκαβαίος», γραμμένο στα 1746, καί τό παρουσίασε χθές στο σύλ του γνωστού τηλεοπτικού σήριαλ «Όλο-καύτωμα!». Ούτε λίγο, ούτε πολύ ό σκηνοθέτης Χέρμπερτ Βέρνικε, πού ανέβασε σέ μορφή όπερας τό κλασικό αυτό όρατόριο, έμφάνισε τόν κεντρικό ήρωα καί τούς Έβραίους όμόφυλους του σάν θύματα των Ναζί στήν έποχή του Χίτλερ. Πάνω στή σκηνή οι Έβραίοι κυκλοφορούσαν μέ σύγχρονα κοστούμια, οι διώκτες τους μέ τίς γνωστές στολές των Ές - Ές καί τής χιτλερικής νεολαίας, ενώ στο φόντο τής σκηνής φιγουράριζαν σέ μεγέθυνση αϋθεντικές φωτογραφίες από τά στρατόπεδα του Μπέχεβαλντ, του Άουσβίτς καί του Νταχάου. Η πρεμιέρα δόθηκε υπό τήν προστασία τής Γερμανικής Άστυνομίας, γιά τόν φόβο... όχι των Ιουδαίων αλλά των Ναζιστών, πού είχαν άπειλήσει τή διεύθυνση του θεάτρου ότι δέν θά άνεχόντουσαν τήν προσβολή του είδώλου τους, δηλαδή του άρχιπαράφρονου του αιώνα μας Άδόλφου Χίτλερ. Τώρα βέβαια παραμένει τό έρώτημα: γιατί αυτό τό μπλέξιμο του Χαϊντέλ μέ τόν Χίτλερ. Γιατί ή θρησκεία καί ή πολιτική έλέγχουνε άνέκαθεν τήν Ιστορία, κι από τήν άποψη αυτό τό έργο του Χαϊντέλ προσαρμόζεται άριστα στήν έποχή μας», είναι ή άπάντηση του σκηνοθέτη. Κι έμεις λέμε: «πάσσο...» (25 - 2 - 1980)

Μεγάλη ή προσφορά των Έβραίων στή Λαρίσα

Ό Μορφωτικός Έκδρομικός Σύλλογος Λαρίσης «Άριστεύς» άπέστειλε στο Δημοτικό Συμβούλιο Λαρίσης, τό παρακάτω ύπόμνημα, τό όποιο ύπογράφει ό πρόεδρός του κ. Δ. Παλιούρας:

«Η Άσραηλιτική Κοινότητα Λαρίσης διά του ύπ' αριθμ. Πρ. 28) 15.2.1980 έγγραφου τής προς Έγμάς, άποσταλέντος καί ύμιν, προτείνει καί παρακαλεί όπως ή δημιουργηθεΐσα πλατεία εις τήν διασταύρωση των δόων Κύπρου καί Κενταύρων, δι' ύμετέρας άποφάσεως, ονομασθεΐ σέ πλατεία «ΕΒΡΑΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ» σέ άνάμνηση καί άπότιση φόρου τιμής στή μνήμη των 209 όμοθρήσκων τής όημοτών, τής πόλης μας πού κατά τήν περίοδον τής ναζιστικής κατοχής, συνελήφθησαν κατά τρόπο βάρβαρο καί άπάνθρωπο καί άφου όδηγήθηκαν μέ βασανισμούς καί μαρτύρια εις τά στρατόπεδα θανάτου του Μπικινιάου καί του Άουσβίτς, θανατώθηκαν «έν ψυχρώ» στους άπαίσιους θαλάμους άερίων καί στα κρεματόρια.

Ήδη μέ τήν σκέψιν μας μέ εύλάβειαν έστραμμένην, προς τούς προαναφερομένους συνδημώτας μας ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ, εκφράζομεν προς ύμάς τήν θερμήν εύχήν καί παρακαλούμεν, όπως ή άνωτέρω πρότασις τής Άσραηλιτικής Κοινότητος υιοθετεΐ παρά του Συμβουλίου Έγμών.

Επί τή εύκαιρία αλαθανόμεθα τήν ανάγκην καί τήν υποχρέωσιν νά αναφέρομεν, ότι εκτός τής έν γενεί προσφοράς προς τήν πόλιν μας των Λαρισιαίων Έβραίων, ως αναφέρεται σχετικώς εις τό προς Έγμάς έγγραφον τής Άσραηλιτικής Κοινότητος Λαρίσης, ή κοινότης αύτή από πολλών έτών συμπαρίσταται ήθικώς καί υλικώς εις τό όλον έργον του Συνδέσμου μας.

Άκόμη σημειώωμεν. Ότι ό Λαρισιαός Έβραίος άείμνηστος Άλβέρτος Ζακάρ ως Γενικός Γραμματεΐς του Συνδέσμου μας μέ τόν αντιπρόεδρον άείμνηστον Νικόλαον Τσάκηνν μετέβησαν τόν Δεκέμβριον του 1965 εις Τεργέστην τής Ιταλίας ένθα από τήν εκεί Όρθόδοξον Χριστιανικήν Έλληνικήν Κοινότητα παρέλαβον τά όστά του Λαρισιαού Μεγάλου Δασκάλου του γένους ΚΩΝ-ΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΥΜΑ καί τά μετέφεραν εις τήν πόλιν μας τήν

11.12.65 όπου τήν 9 Ιανουαρίου 1966 μερίμνη του Συνδέσμου μας μέ τιμάς Άντιστρατήγου έν ενεργεία έτάφησαν εις μεγαλοπρεπή μαρμάρινον τάφον αυτό εις τήν γήν των πατέρων του.

Επίσης κρίνεται λίαν σκόπιμον νά αναφέρωμεν ότι μεταξύ των πρώτων, Έβραίες γυναίκες ενεγράφησαν έθελόντριες Αιμοδοτριες, εις τόν Συνδεσμον Έθελοντριών αιμοδοτών «Ο ΕΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΣ», τόν όποιον ίδρυσε ό Συνδεσμος μας τό 1971.

Ό ΜΕΣ «ΑΡΙΣΤΕΥΣ» εύγνώμων πάντοτε προς τήν Άσραηλικήν Κοινότητα Λαρίσης, θά μεριμνήσει όπως εις τήν όνομασθησομένην πλατεία «ΕΒΡΑΙΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ» στηθεΐ μεγαλοπρεπή μαρμαρίνη Άναθηματική Στήλη μέ έγχαραγμένα τά όνόμασ των 209 Έβραίων μαρτύρων συνδημοτών μας όπως άκριβώς έμερίμνησε διά τό αναγερθέν μνημείον εις τήν Πλατεία Έθνικής άντιστάσεως (όδός Βόλου) εις μνήμην των εκτελεσθέντων πατριωτών στις 8 Μαρτίου 1944 υπό των Γερμανικών στρατευμάτων κατοχής».

Γιά τό ίδιο θέμα ή στήλη «Από τήν πόλη» τής Λαρισινής έφημερίδος «Έλευθερία» έγραψε (29 - 2 - 1980):

«Πρίν λίγο καιρό ή στήλη πρότεινε νά δοθεΐ κάποια όνομασία από τό δημοτικό συμβούλιο Λαρίσης στήν πλατεία πού διαμορφώθηκε, έπειτα από τίς ρυμοτομήσεις πού έγιναν στή διασταύρωση των δόων Κύπρου καί Κενταύρων. Μέ Ικανοποίηση διάβασα τή σχετική αίτηση τής Άσραηλιτικής Κοινότητος Λαρίσης, μέ τήν όποια ζητείται μέ τήν όνομασία τής πλατείας αύτής νά τιμηθούν οι Έβραίοι τής Λαρίσης πού μαρτύρησαν καί χάθηκαν κατά τή διάρκεια τής γερμανικής κατοχής σέ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Είναι μιά σωστή ένέργεια πού καλείται νά τήν υλοποιήσεί ό Δήμος, όνομάζοντας τήν έπίμαχη αύτή πλατεία σέ «Πλατεία Έβραίων Μαρτύρων». Κι αυτό γιά νά μή λησμονηθούν ποτέ οι Λαρισινοί εκείνοι Έβραίοι πού χάθηκαν μαζί μέ τόσους άλλους κατά τή διάρκεια του 2ου παγκοσμίου Πολέμου. Πρόκειται γιά τά τραγικά εκείνα θύματα τά όποια συνελήφθησαν όμαδικά καί εκτοπίσθησαν όμαδικά γιά νά μόν ξαναγυρίσουν στόν τόπο πού γεννήθηκαν καί έζησαν τά καλύτερά τους χρόνια. Η όνομασία αύτή θά άποτελέσει έλάχιστη προσφορά προς τούς μάρτυρες αύτούς συμπολίτες».

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...

(Παροιμ. 3:18)